

Janus és Galeotto Marzio

A magyar renaissance atyja Zrednai Vitéz János volt, akit nem hiába ünnepeltek már életében, mint Lux Pannoniae-t,⁵⁷² hiszen nagyváradi udvarában gyülekeztek először hazánkban a renaissance műzsái. 1451-től 1459-ig nagyváradi kanonok volt unokaöccse Janus Pannonius,⁵⁷³ s minthogy Bonfini szerint Vitéz János volt az ifjú Hunyadi Mátyás felügyelője és tanítója,⁵⁷⁴ maga Mátyás is kellett, hogy Nagyváradon tanuljon.

Aligha vitatható, hogy Vitéz János arcélét mutatja annak a *Plautus codexnek a címlapja*, melyet ma Bécsben őriznek.⁵⁷⁵ Az ugyanis láthatóan középkorú püspököt ábrázol (1.a kép), s közvetlenül a kép mellett Vitéz János címere (1.b kép) azonosítja az ábrázolt főpap kilétét.⁵⁷⁶

1.a kép

1.b kép

1.c kép

⁵⁷² Caspar Tribachus Murinensis: Eclogae ad archiepiscopum Strigoniensem Iohannem Vitez. Országos Széchényi Könyvtár, Codices latini maedii aevi, (a további jegyzetekben Clmae) 416, 1. levél előoldalán Vitéz János arcképét a „Lux Pannoniae” felirat díszíti. Színes képet lásd Johannes Grundler (ed.): Schallaburg '82: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541 (az 1982. május 8. és november 1. között tartott kiállítás katalógusa, Bécs 1982., 24. kép a 126. oldal után. Fekete-fehér képét Domanovszky Sándor kiadásában megjelent Magyar Művelődéstörténet II. kötetének 454. oldalán találjuk.

⁵⁷³ Schallaburg '82, op. cit. 155. oldal.

⁵⁷⁴ Igaz ugyan, hogy Bonfini szerint Hunyadi János „fia, Mátyás Erdélyben, Kolozsvárott született, s ott nevelkedett első ifjúsága idejéig” (Mathias eius filius in Transylvania ad Colosvarum natus et ad tironici usque tempus etiam immaturi educatus est (Antonii Bonfinii Asculani Rerum Hungaricarum Decades. Decas III. Liber X 289. A Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum sorozatban kiadta I. Fogel, B. Iványi, L. Juhász. Tomus III. Lipcse 1936., 224. oldal))

Ugyancsak Bonfini szerint azonban Vitéz János váradi püspök Hunyadi János fiainak felügyelője és tanítója volt: Joannes Variadensis episcopus... filiorum quoque moderator et magister” (ibidem, Decas III. Liber VIII. 235 (Tomus III (1936) 196. oldal)). Márpedig Vitéz János 1443-ban váradi nagyprépost s 1445-ben váradi püspök lett (Schallaburg '82 op. cit. 139. oldal) és Janus Pannonius „Bücsű Váradtól” című s talán a legszebb verse szerint Nagyváradon volt a püspök híres könyvtára. Ezért az 1443. február 23-án született (Zofia Ameisenowa: The Globe of Martin Bylica of Olkusz, Varsó 1959., 4. számú kép az 59. oldal után) Mátyást Vitéz János aligha taníthatta másutt, mint Nagyváradon.

⁵⁷⁵ A codex a bécsi Hofbibliothekba 1806-ban jutott, ahol Cod. Lat. 111. számot kapott. 1806-ig a kötet Salzburgban volt, ahova nyilván akkor került, amikor Beckensloer János kifosztotta az esztergomi kincstárat és könyvtárat (cf.: Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973., 321. oldal 511. szám.).

⁵⁷⁶ A címlap fekete-fehér képe megtalálható eléggé gyenge nyomtatásban Kardos Tibor és V. Kovács Sándor (ed.): Janus Pannonius (Tanulmányok) (Memoria saeculorum Hungariae 2). 244. oldalán, valamint Domanovszky: Magyar Művelődéstörténet (op. cit.) II. kötetének 455. oldalán, amelyen azonban az arcéleket láthatóan és meglehetősen retusálták.

A címer másik oldalán szőke hajú ifjú ajánlja föl nyilván ugyanezt a Plautus codexet a nagyvárad püspöknek (1.c kép). Balogh Joláné az érdem,⁵⁷⁷ hogy Fraknói Vilmos korábbi megállapítását⁵⁷⁸ elfogadva, következetesen hirdette minden ellenvélemény⁵⁷⁹ ellenében, hogy a codexet felajánló személy a miniatúrán Janus Pannonius. Ez az arcmás ugyanis betű szerint megfelel Zsámboky János leírásának, aki szerint Janus Pannonius törekeny termetű, eléggé hosszú nyakú és világos arcú volt.⁵⁸⁰ Zsámboky feljegyzését illetően Kardos Tibor joggal állapította meg, hogy „meglepő biztonsággal írja le Janus külsejét”, s hogy ez feltételezi, hogy 1559-ben Páduában (vagy környékén) Janusnak ismert s eredeti arcképe volt, s így hitelesíti leírását.⁵⁸¹ A bécsi Plautus codex miniatúráján Janus Pannoniust szőke haja is azonosítja.⁵⁸² „Búcsú a Múzsáktól” című elégiájában ugyanis maga Janus írta, hogy:

lam satis est; depono lyram, depono coronam,
ac flavis hederas detraho temporibus.⁵⁸³

Márpedig arra már Huszti József is rámutatott, hogy ezekben a sorokban a „flavis ...temporibus” kifejezés annyit jelent, hogy Janus haja szőke volt.⁵⁸⁴ Így a Plautus codexben szőke haja is mutatja a magyar költőt s kiletét csak megerősítheti az, hogy nagybátyjával a kettejük miniatúrája éppen Vitéz János címerét veszi közre, mert Janus Pannonius is Vitéz János címerét használta⁵⁸⁵ (2a-b kép).

---

⁵⁷⁷ Balogh Jolán: Mantegna magyar vonatkozású portréi. Századok 1925., 234-243. oldal; Századok 1926. 890-893. oldal.

Balogh Jolán: Janus Pannonius képmásai in: Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 87-90. oldal.

⁵⁷⁸ Fraknói ugyan előbb ifjabb Vitéz Jánosra gondolt, de végül is Janus Pannoniust látta a szőke hajú ifjúban (Fraknói Vilmos: Vitéz János könyvtára. Magyar Könyvszemle 1878., 17. oldal.)

Fraknói Vilmos: Vitéz János esztergomi érsek élete, Budapest 1879., 241. oldal.

Mátyás emlékkönyv (szerkesztette Márki S.) Budapest 1902., 203. oldal.

⁵⁷⁹ Lásd például Huszti József: Mantegna és Janus Pannonius, Századok 1926., 613-619.; Századok 1927. 110-111. oldal. Domanovszky, op. cit. II. kötet, 658. oldal; Csaba Csapodi: The Corvian Library, op. cit., 321-322. oldal.

A Schallaburg '82 156. oldalán a 33. szám alatt 1982-ben Balogh Jolán még mindig hirdette, hogy a kérdéses miniatúra Janus Pannoniust ábrázolja (cf.: 143. oldal 15. szám és XI. oldal a J.B. monogramot illetően).

⁵⁸⁰ „Habitó totius corporis satis tenui ac modico facie liberali et candida, collo non nihil oblongo” Iani Pannonii deinde Episcopi Quinqueecclesiarum facti lusid quidam et epigrammata nunc primum inventa et excusa opera Ioannis Sambuci Tirnaviensis Pannonii. Padua 1559. Zsámboky levele Lezentius Marianusnak a kiadvány első oldalán.

⁵⁸¹ Kardos Tibor: Janus Pannonius reneszánsz kori értelmezése és költői metódusa. (Megjelent Zsámboky 1569. évi Janus Pannonius kiadása 1972-beli facsimile újranyomásának mellékleteként) 13. oldal.

⁵⁸² Ezt már Balogh Jolán is hangsúlyozta Huszti József ellenében: Századok 1926., október-december, 891. oldal.

⁵⁸³ Végeztem; leteszem lantom, leteszem koszorúmat, szőke halántékom már ne borítsa babér. (Kerényi Grácia fordítása)

Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 312-313. oldal.

⁵⁸⁴ Huszti József: Mantegna és Janus Pannonius, Századok 1926., 614. oldal.

⁵⁸⁵ Janus Pannoniusnak Budán 1466. október 9-én kiállított oklevelén teljesen épen maradt meg pecsétjének lenyomata, s azon címerének rajza teljesen megegyezik Vitéz Jánoséval. Ezt az oklevelet jelenleg Zágrábban az Archiv Hrvatske gyűjteményében őrzik, Documenta Mediaevalia Varia, 429. jelzettel. Fényképmásolata a Magyar Országos Levéltárban U 206. számon található. Képe megjelent Rokay Péter tanulmányában: „Egy ismeretlen Janus Pannonius-oklevél” (Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 188. oldal 2. számú képmelléklet).

2.a kép

2.b kép

Balogh Jolán ugyancsak észrevette, hogy a Vitéz János címerén levő érseki keresztet a szóban forgó Plautus codexben csak utólagosan festették hozzá a püspöksüveghez, s az eredetileg nem volt a képen.⁵⁸⁶ Ez a kereszt ugyanis egészen egyszerű kétkiterjedésű ábrázolás éles ellentétben az eredeti címer igen magas színvonalú háromkiterjedésű távlati mesterművével, s teljesen kizárt az, hogy a kettőt ugyanaz a festő festette volna (2.2 kép). Ez viszont annyit jelent, hogy a codex elkészültekor Vitéz János még nem volt érsek. Ebből természetesen az következik, hogy azt Janus Pannonius nem 1465. évi római útjáról hozta ajándékba nagybátyjának, hanem korábban; minden valószínűség szerint 1451-ben, amikor hazalátogatott, hogy beiktassák a megkapott váradi kanonokságba.⁵⁸⁷ Ezt mutatja először is Janus Pannonius fiatalága a miniatúrán, hiszen 1451-ben mindössze 17 éves volt⁵⁸⁸ (1.c kép).

Másodszor a szóban forgó miniatúrának ezt a keltezését a címertani vizsgálat is megerősíteni látszik. A Kotromanicoknak a jajcai királyi várban igen jó állapotban fennmaradt faragott kőcímere⁵⁸⁹ (3.a1 kép) ugyanis félreérthetetlenül bizonyítja, hogy Mátyás királynak 1463. évi jajcai győzelmét követően a pecsétein megjelenő pajzson (a magában) levő korona volt Bosznia címere (3.b2 kép).⁵⁹⁰

3.a1 kép

3.b2 kép

⁵⁸⁶ Balogh Jolán in: Kardos-V. Kovács: Janus, op. cit. 88. oldal.

Manapság a Plautus codexben látható egyágú kereszt a püspökök címertani jele, s az érsekeké a kettős „patriarcha” kereszt. A XV. században azonban még csak az érsekek használhatták az egyágú keresztet címerpajzsuk mögött: erdódi Bakócz Tamás primásnak is csak egyágú a keresztje a Bakócz-kápolnában 150(6)7-ben. Lásd Horler Miklós: A Bakócz-kápolna, Budapest 1987, 54-55, 58. oldal.; cf.: Bruno Bernhard Heim: Heralds in the Catholic Church, Gerards Cross 1981, 73-74. oldal.

⁵⁸⁷ Huszti József: Janus Pannius, Pécs 1931, 139., 192-193. oldal; Fügedi Erik: A X. századi magyar püspökök, Történelmi Szemle 1965, 487. oldal.

⁵⁸⁸ „Fraknoi szerint, amikor 1451-ben hazalátogatott, megkapta a nagyváradi kanonokságot” Tóth István: Janus Pannonius genealógiája in Kardos Tibor, V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius tanulmányok, Budapest 1975, 68. oldal.

⁵⁸⁹ Lásd: Enciklopedija Jugoslavije, 2. kötet, Zágráb 1956., 40. oldal.

⁵⁹⁰ Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában, Budapest 1966. II. kötet, 296. oldal (428. kép); 297. oldal (429. kép); 300. oldal (433. kép); 302. oldal (436. kép). Szilágyi Sándor (ed.): A magyar nemzet története. IV. kötet (Fraknoi Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora) Budapest 1896, 191. és 671. oldal, valamint 353. és 677. oldal.

Ugyanezt mutatja Újlaky Miklós bosnyák királynak (1471-77 3.c1 kép)⁵⁹¹ és fiának, Újlaki Lőrinc hercegnek (†1524) a sírköve⁵⁹² (3.e1 kép), amelyen nem lehet a későbbi kardot tartó kart mutató boszniai tartott címet találni.⁵⁹³ Bosznia címere ugyanis azokon a síremlékeken is koronás pajzs, amin azonban a corvinákból is ismeretes magyar címergyakorlatnak megfelelően a kék címermezőben a koronát megkettőzték,⁵⁹⁴ (3.c2 kép), illetve megháromszorozták⁵⁹⁵ úgy, hogy a koronák egymás fölé kerültek⁵⁹⁶ (3.e3 kép).

3.c1 kép

3.e1 kép

3.c2 kép

Ennek alighanem csak az lehetett az oka, hogy azt az országot kettős illetve hármas királyságnak tartották, aszerint, hogy abba Rámán kívül⁵⁹⁷ a Boszniától délre eső (Nagy-)Oláhországot is beleszámították, hiszen Újlaky címében Bosznia és „Valachia” királyának nevezte magát.⁵⁹⁸ Ezt a

⁵⁹¹ ibidem, 195. oldal; 671-672. oldal.

⁵⁹² ibidem, 476. és 681. oldal.

⁵⁹³ A kardot tartó kar, úgy látszik, a Jagellók korában világosan ilyen formában jelenik meg a társországok címerei között II. Lajosnak 1525-ben Körmöcön vert ezüstérmén (Lásd.: Schallaburg '82, op. cit. 513. oldal 548. szám), s azt megelőzően II. Ulászló erkélyének címerdíszítésein a prágai székesegyházban. Egyik szőben forgó Jagelló címeren se jelölik meg azonban, hogy azt kifejezetten Bosznia, vagy Ráma címerének tartották -e. A kardot tartó kar azonban egyetlen egyszer sem tűnik föl Mátyás király címerei között sem pecsétjein, sem pénzein sem pedig a corvináin, sőt még Thuróczy János Chronica-jának címlapja előtti oldalon sem, amely a királyi pár által használt címerpajzsok rajzának gyűjteményét mutatja. Ugyancsak hiányzik Mátyás fönmaradott halotti pajzsainak díszítéséből, melyek közül az egyiken még az említett jajcai várbeli egyetlen arany korona van kék pajzsos (Schallaburg '82, op. cit. 5. kép a 126. oldal után (Nr 128.)). Ha a kardot tartó kar lett volna Bosznia címere Mátyás korában, ez teljesen érthetetlen lenne Mátyás boszniai győzelme s ottani befolyása miatt, nemkülönbön Bosznia stratégiai jelentőségének a tekintetbe vételével. Ezért Bosznia címere nem hiányzott Mátyás címerei közül, s az viszont egyedül a pajzsos levő korona lehet a felsorolt forrásokban.

⁵⁹⁴ Csapodi Csaba, Klára Csapodi-Gárdonyi, Tibor Szántó: Bibliotheca Corviniana, Shannon 1969., 127., 147., 241., 317. oldal.

⁵⁹⁵ ibidem 119. oldal.

⁵⁹⁶ A címerteruban korántsem mindegy, hogy a koronák egymás fölé kerülnek-e, mint a magyar XV. századi címergyakorlat felsorolt eseteiben, vagy pedig háromszög alakban találjuk őket, mert az volt s az is maradt mindenkor Svédország címere. Az utóbbit jól tudták Magyarországon Mátyás király korában, amint az a bártfai Szent Egyed templomnak 1483-ból való s a Nemzeti Múzeumban őrzött padsorán látható. (Lásd Domanovszky, op. cit. II. kötet, 591. és 663. oldal.) Ezért helytelen a Gácsország későbbi címerén háromszögben levő három koronából arra következtetni, hogy a corvinákon az egymás fölé levő koronás pajzs Gácsország címere lett volna (Csapodi, Gárdonyi, Szántó: Bibliotheca Corviniana, op. cit. 89-90. oldal, Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973., 491. oldal, 8. ábra).

⁵⁹⁷ A magyar királyok már az Árpádok korában Ráma királya címével is éltek. Mátyás király korában azonban még tudták, hogy Bosznia királysága Rámában volt, hiszen Thuróczy szerint „Boznense regnum Ramam vocamus” (Johannes de Thwroc: Chronica Hungarorum, Agosta 1488, folio 151^{verso}). Horváth János magyar fordításában (Thuróczy János: A magyarok krónikája, Budapest 1978.) a megfelelő hely a 446. oldalon található. Rá kell azonban mutatni, hogy a két név még sem lehetett teljesen synonym, mert ha pontosítani akartak, kitették, hogy Bosznia és Hercegovina, ami annyit jelent, hogy Hercegovina nem tartozott a szorosán vett Bosznia fogalmába. Ráma folyó történetesen Hercegovina határán folyik.

⁵⁹⁸ A Vatikán közelében levő Szent Lélek-kórház egykorú festményének a feliratán Újlaky Miklósnak a címe „Bosniae et Valachiae Rex” (Lásd Florio Bánfi: Ricordi ungheresi in Italia. Annuario 1940-41. Studi e

magyarázatot maga a jajcai várban fönmaradt említett kőcímer igazolja, azon ugyanis a pajzson levő címerbe a címer fölötti sisakon levő királyi korona került¹⁷ (3.a1 kép), ami különben szintén megfelel Vajay Szabolcs megállapításának, aki rámutatott arra, hogy a magyar Szent Korona területén a mellékországok címere a sisaccímerből lett.⁵⁹⁹

Mátyás király korában, az 1478. október 25-én elhalt Katalin („Mária”) bosnyák királynénak (Tamás fia István bosnyák király (1461-1463)) hitvesének a római „Ara coeli” bazilikában elhelyezett síremlékén található pajzson⁶⁰⁰ (3.a2 kép) Mátyás király Párizsban őrzött halotti pajzsáról ismert és kék címermezőben megjelenő egyetlen arany korona⁶⁰¹ (3.b1 kép) az első és második negyedben jelenik meg.

3.a2 kép

3.b1 kép

A kardot tartó kart a szív pajzson találjuk a szóban forgó sírkövön, amiből kitűnik, hogy az a bosnyák uralkodóház családi címere volt, aminthogy a szív pajzson látható Hunyadiak hollója se volt sose Magyarország címere. Katalin királynénak római sírkövén ezenkívül az is jelentős, hogy a szív pajzson fölül félhold fölött feltűnő keresztet találunk, ami annak rajzát megkülönbözteti (3.a2 kép). A ma is látható, a címer pajzson egyetlen koronát ábrázoló címer a jajcai váron (4.a1 kép), amit Mátyás király maga visszafoglalt, és az azzal teljesen azonos címerek Mátyás király pecségein (4.b2 kép) és a kassai dómon (3.b3 kép), valamint az azon a címeren alapuló több koronás címer változatok a korvinákon (3.c2 és 3.e2 kép), valamint Thuróczy ausburgi kiadásában 1488-ban (3.d1 kép), nem különben Újlaky Miklós bosnyák király (+1477 3.c1 kép) sírkövén azt mutatják, hogy a címer pajzson levő koronát Hunyadiak korában Bosznia címerének tartották.

---

documenti italo-ungheresi della R. Academia d'Ungheria di Roma. IV. Roma 1943., 247-248. oldal, XXV. tábla).

Újlaky Miklósnak semmi köze sem volt az Oláhországnak is mondott Havasalföldhöz, vagy a Kis-Oláhországnak mondott szörényi bánshoz, mely országokat Boszniától Szerbia és Bulgária, tehát két ország választott el. Bosznia viszont határos volt a románok őshazájával, ahol Albánia környékén a román nyelv kialakult, és ahol még 1912-ben is 500 000 cincárnak nevezett román élt. (cf.: Révai Nagy Lexikon, IV. kötet, Budapest 1912, 508-509. oldal.) Ezek könnyen áthúzódhattak Boszniába a török elől, ahogy a pesti Petőfi téri templom alapítói között is voltak cincárok.

⁵⁹⁹ Szabolcs de Vajay: Das Archiregnum Hungaricum und seine Wappensymbolik in der Ideenwelt des Mittelalters. Josef Gerhard Farkas „Überlieferung und Auftrag.” Festschrift für Michael de Ferdinandy Wiesbaden 1972., 652-660. oldal.

⁶⁰⁰ Alphonsius Ciaconius: Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et S.R.E. Cardinalium (editio Augustinus Olduinus). III. kötet, Róma 1677., 41. oldal. Egyébként Vajay Szabolcs már arra is rámutatott, hogy a kardot tartó kar Hervoja spalatói herceg „dessen Titel in der Benennung „Hercegovina” verewingt ist”(1403-1416) sisaccímere volt eredetileg (Überlieferung und Auftrag, op. cit. 656-660. oldal). Ráma folyó pedig Hercegovina határán folyva utóbb az Adriába ömlő Neretvába torkollik. Hozzá tehetjük még, hogy a kardot tartó kart például az 1618. július 1-én tartott koronázáskor használt zászlókon valójában Ráma címerének minősítették a kancelláriai levéltárnak a MOL-ban őrzött színes rajza szerint, sőt az 1790 november 15-én tartott koronáskor Ráma nevét bele is hímezték a szóban forgó zászlóba. (Decsy Sámuel: A magyar Szent Koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak története, Bécs 1792, Tab(ula) 7 a 75. „lapnál” vagyis oldalnál.

⁶⁰¹ Schallaburg '82, op. cit. 5. kép a 126. oldal után (Nr 128.).

4.a1 kép

3.b3 kép

3.e2 kép

3.c1 kép

Elképzelhetetlen ugyanis, hogy Újlaky bosnyák királynak (3.c1 kép) és fiának sírkövén (3.e1 kép) található számos címer között hiányozhatna Bosznia címere; márpedig ott csak a koronákat ábrázoló pajzs alkothatja csak Bosznia címerét, mert a kardot tartó karnak semmi nyoma sincs. Bertényi Iván érvelése, hogy Újlaky pénzein Mátyás király címere jelenik meg,⁶⁰² nem változtatja meg a tényt, hogy mind Újlaky, mind fia Lőrinc sírkövén és a corvinákon csak a koronákat ábrázoló boszniai címert találjuk, s a kardot tartó karnak nincs nyoma. Újlaky Miklós és Újlaky Lőrinc sírkövei azt is világosan mutatják, hogy ez a kék mezőben koronát illetve koronákat ábrázoló pajzs nem lehetett az ő korukban Galícia címere, mert Újlaky Miklós nem Galícia király volt, s Galiciához semmi köze se volt soha egész életében, éppúgy mint fiának Újlaky Lőrincnek se. Az pedig már Vajay Szabolcs kimutatta, hogy a magyar hűbéres tartományok, mint Moldva vagy Havasalföld pénzein is a magyar címereket használták, s úgy a sisakcímerben jelent meg a tartomány címere.⁶⁰³

Az előbbi megfontolások miatt a bécsi Plautus codex jobb oldalán a kardot tartó kart mutató címer (4.b kép) tehát nem lehet sem Katalin bosnyák királyné családjának a címere, mert azon nyoma sincs a félholdnak s a keresztnak, s még kevésbé lehet Bosznia címere, mert azon semmiféle korona sincs. Ezért az a címer aligha kapcsolja a codexet és keltezését Mátyás király 1463. évi jaijai győzelmét követő időszakhoz.

4.b kép

A XIV. századbéli spanyol „Libro del conocimiento” terminus ante quem non-ját az adja, hogy az Franciaország zászlóján már csak 3 liliumot ábrázol (Madrid, MS 1997, folio 3^{recto}), amit 1375-ben vezetett be V. Lajos. Terminus post quem non-ja pedig 1395, mert Magyarország zászlójának a felét még mindig az Anjou lilimok foglalják el. (Madrid MS 1997 folio 14^{verso}) Ezen „Libro del conocimiento” szerint az Anjouk korában a pajzsban levő kard Erdély címere volt⁶⁰⁴ (4.a kép) s a kardot tartó kar a

⁶⁰² Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai, Levéltári Közlemények, 2008, 87. oldal.

⁶⁰³ Szabolcs de Vajay: Das „Archiregnum Hungaricum” und seine Wappensymbolik in der Ideenwelt des Mittelalters. Josef Gerhard Farkas „Überlieferung und Auftrag.” Festschrift für Michael de Ferdinándy (kiadta) Wiesbaden 1972., 654 oldal Abb.5, 656 oldal, Abb7.

⁶⁰⁴ „Book of Knowledge... written by a Spanish Franciscan in the middle of the XIV Century, published first by Marcos Jiménez de la Espada in 1877, translated and edited by Sir Clements Markham, K.C.B.” printed for the Hakluyt Society in London 1912, Plate 20, 93. számú kép a 61. oldalánál, amely a következő leírást adja „...I went to the kingdom of SILUANA, which they call SEPTEN CASTRA and the Greek call it HORG MIL... The king has for a device a green flag with a red scimitar...” Az idézett 93. kép a madridi Biblioteca Nacional-ban

székelyek ősi pajzsán⁶⁰⁵ heraldikailag (4.d, 4.e1, 4.e2 kép) valójában ugyanannak a címerrajznak további változata. Az ugyanis aligha lehet véletlen, hogy az erdélyi fejedelmeknek Bocskai Istvántól II. Rákóczi Györgyig következetesen visszatérő és a három nemzet címeréből álló pajzsukkal párhuzamosan használt jelvénye a kardot tartó kar volt⁶⁰⁶ (4.f1 4.f2 4.f3 kép). Nagy Lajos koronázásáról följegyezték, hogy koronázásakor a kardot az erdélyi vajda (Thomas de Szécheny) nyújtotta át a királynak.⁶⁰⁷ Történetesen Koller József Erdély címerében is föltüntette a kardot tartó kart még 1734-ben is⁶⁰⁸ (3.g kép).

4.a kép

4.d kép

4.e1 kép

4.e2 kép

4.f1 kép

4.f2 kép

4.f3 kép

Bertényi Iván fölvetése, hogy a Washingtonban őrzött Marti fautori érmen a kardot tartó kar (4.c2 kép) Bosznia zászlóját jelölné,⁶⁰⁹ homlokegyenest ellentmond a tényeknek, mert Mátyás király pecsétein, korvináin, és kassai dómon csak Bosznia koronás címerét használta (3.b1-2-3, 3.c2 és 3.e3 kép), éppen úgy mint Ujlaky Miklós Bosznia királya (3.e1 kép), és a kardot tartó kar egyetlen korukbéli

---

őrzött kéziraton alapul, mely betű szerint a következőket írja: „Sali del reynado de maxar et entré luego en el Reyno de silvana que dizen septen castra et los griegos dizen le horgiml que es todo cercato dee dos rios muy grandes que dizen al vno flumen turbo et al oltro flumen lusim Eneste reynado es vna grand ciudad que dizen sarax E el rey dende ha por señales un pedron v[er]de con vn alfanje bermejo...” Libro del conoscimento, Madrid MS 1997, fol 48^{recto} (4.a kép).

⁶⁰⁵ A kardot tartó kar ősi székely címer, felismerhető az Udvarhely vármegyei Székelydálya templomának mennyezetén levő falfestményeket mutató képen: Domanovszky, op. cit. II. kötet, 545. oldal. Ugyanazt a címet mutatja a csíksomlyói (csobotfalvi) oltár predellája, amely az Erdélyi Közművelődési Egyesület kolozsvári múzeumába került. Arról Gerevich Lászlóné 1975. február 14-én fekete-fehér fényképet küldött (4.f1 kép) Huszka József 1882-3-ban készült színes rajzának reprodukcióját lásd: Mikó Árpád és Verő Mária (szerk.): Mátyás király öröksége, Budapest 2008, 65. oldal I-7c kép (4.f2 kép).

⁶⁰⁶ Kardot tartó kart találunk Bocskai István erdélyi fejedelem 1605-ből való aranyérmén, és Bethlen Gábor 1616-ból való érmén, nemkülönben Bethlen Gábor zászlaján 1620-ban. A kardot tartó kar a három nemzet címeréből álló pajzsral egyenrangú helyet kapott Bethlen Gábor és II. Rákóczi György képein (lásd: Szilágyi Sándor (ed.): A magyar nemzet története, V. kötet, Budapest 1897, 603., 675. oldal; VI. kötet, Budapest 1898, 164., 587., 125., 256., 281., 527., 598. oldal).

⁶⁰⁷ Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet, Budapest 1937, 504 oldal, 15-22 sor.

⁶⁰⁸ Erdély címere, [Josephus Koller:] Cerographia, Nagyszombat 1734, Tavola I., 6-7 oldal, cf.: Carolus Palma: Heraldicae regni Hungariae specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens, Vindobonae 1766, 76. oldal.

⁶⁰⁹ Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai, Levéltári Közlemények, 2008, 87. oldal.

magyar emléken sem jelenik meg, mint Bosznia címere vagy jelképe. Bertényi sajnos teljesen féltreérti a Marti fautori érem ábrázolását, mert teljesen elképzelhetetlen, hogy Mátyásnak ezen a reprezenattív érmének közepén a magyar király a bosnyák seregekkel ékeskedjék, nem beszélve arról, hogy Szent László király sohasem segítette a bosnyákokat, hanem Lackfi Endét székely seregeivel.

4.c2 kép

3.b1 kép

3.b2 kép

3.b3 kép

3.e1 kép

Lackfi Endrének pedig soha semmi köze nem volt Boszniához, hanem a székelyek ispánja volt 1342-ben és így seregei csak a székelyek zászlóját hordozhatták a tatárok elleni küzdelemben, aminek a történetét a Váradon tanuló Hunyadi Mátyásnak jól kellett ismernie. (Bonfini 3.10.289). Ezért a Marti fautori érmen a kardot kar a székelyek zászlója. Attól, hogy „Erdély nem számított volna önálló magyar tartománynak (nem szerepel a magyar uralkodó intitulációjában)”,⁶¹⁰ a székelyeknek még volt zászlójuk és így címerük is; nem beszélve arról, hogy például a magyar városok sem szerepeltek a magyar királyok intitulációjában, mégis volt címerük. Mindez arra mutat, hogy Erdélyben nem felejtették el ennek az ősbibb címernek az emlékét, ami a bécsi Plautus codexben is az erdélyi vajdára vonatkozhat, így például Hunyadi Jánosra.⁶¹¹

A szóban forgó bécsi Cod. Lat 111 címlapjának felső részén a hollós címer (5. a kép) ugyanis egyrészt arra utal, hogy Vitéz János, és így Janus Pannonius is a Garázda-nem révén a Hunyadiakkal rokonságban illetve atyafiságban⁶¹² állott, másrészt pedig arra, hogy amikor a miniatúra keletkezett 1451-ben, Hunyadi János volt Magyarország kormányzója 1446 és 1453 között, és ezért van címerre kétszer is a miniatúrán.

⁶¹⁰ Bertényi, loco citato.

⁶¹¹ Hunyadi Jánosra erdélyi vajdaként emlékezett még 1490-ben is például a raguza Aelius Lampridius Cervinus (lásd Irodalomtörténeti Közlemények 1905, 437. oldal) és az olasz Johannes Garsoni (Irodalomtörténeti Közlemények 1901, 300. oldal).

⁶¹² Vitéz Jánosnak az anyja a Garázda-családból származott (Tóth István: Janus Pannonius genealógiája. Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 73. oldal), aminthogy Szilágyi Erzsébet is Garázda nemzetségből való volt (ibidem 73-74. oldal).

Janus Pannoniusnak az anyja, Vitéz Borbála, Vitéz János esztergomi érsek testvére volt. (cf.: Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécssett in Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 127., 172. oldal; Schallaburg '82., op. cit. 155. oldal).

Mátyás király korvinái Magyarországnak negyedelt címerén mindig koronát találunk (például lásd az 5. képet), ezért a bécsi Plautus kódex címlapjának felső sávjában megjelenő koronátlan címer Hunyadi János korámnyzónak a címere, jóllehet a kézirat miniatúráján ábrázolt címer negyedei Mátyás király aranyain mindig ilyen sorrendben következnek⁶¹³ (5.b kép) Hunyadi Jánosén azonban soha³³ (5.c kép). Ez a Plautus kódex ugyanis az 1450-es években készült, s így ha az Mátyás uralkodásának első éveiben keletkezett volna, a koronát annál inkább kitették volna címerére, azzal jelezvén, hogy a trónt éppen elnyerte.

5.a kép

5.b kép

5.c kép

Ennek a koronátlan címernek mind a négy címernegyede megjelenik Hunyadi János kormányzói címerének negyedeiben, amint azt aranypénzei mutatják,⁶¹⁴ A Plautus codex címerén levő oroszlánt azonban rosszul azonosítják általában a beszercei oroszlánnal,⁶¹⁵ mert sem a színek, sem a címerrajz nem vág egybe.⁶¹⁶ A szóban forgó címerrajzú oroszlán viszont rendszeresen megjelenik Hunyadi János pénzein, még mielőtt beszercei gróffá lett volna.⁶¹⁷ Így az csak V. Miklós pápától kapott hercegségét mutathatja.⁶¹⁸

Mindebből az következik, hogy a Bécsben levő Plautus kodexen ábrázolt és azt átnyújtó 17 éves ifjú csak Janus Pannonius lehet (1.c kép). Ennek ellenére Szentmártoni Szabó Géza azt szeretné föltételezni, hogy ez a szóbanforgó miniatúrában ábrázolt személy ifjú Vitéz János lehetne, Janus Pannonius-on kívül.⁶¹⁹ Ez elég neki arra, hogy a továbbiakban eleve elvесе hogy azon Janus

⁶¹³ Artur Pohl: Ungarische Goldgulden des Mittelalters, 1325-1540, Graz 1974, Tabelle 23-27.

⁶¹⁴ ibidem, Tabelle 19-20.

⁶¹⁵ Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973, 322. oldal (511. szám): „the one tailed lion proper may suggest the arms of the Hunyadis (lion of Beszerce) in spite the faulty tinctures”

„az egyfarkú beszercei oroszlánnal” Balogh Jolán in Kardos, V. Kovács: Janus op. cit. 88. oldal.

⁶¹⁶ A beszercei oroszlán vörös volt ezüst mezőben, s a koronát a mancsában tartva fején koronátlanul ábrázolták (Lásd például: Csapodi: The Corvinian Library, op. cit. 492. oldal, 12. számú címer; Domanovszky, op. cit. II. kötet, 43. és 649. oldal).

Ezzel szemben a Plautus codexen az oroszlán vörös mezőben van, természetes a színe, s ezenkívül a korona nem a mancsában, hanem a fején van.

Ez nem lehet tévesen festett címerrajz, mert pontosan ugyanezt a címerrajzot találjuk, megint csak természetes színű oroszlánnal, a Ludovicus Carbo corvinán 1473-75-ből, s az éppen Mátyás király dicséretéről szól. Ezért azon egykorú példány díszítőjének legalábbis ismernie kellett volna Mátyás király címerét (Lásd: Ilona Berkovits: Illuminated Manuscripts from the library of Matthias Corvinus, Budapest 1964, Plate XIX.).

⁶¹⁷ Ladislaus Réthy, Günther Probst: Corpus Nummorum Hungariae, Graz 1958., XXXI. képtábla, 155-157. számú pénzek (1452 előtről!).

Ugyanígy lásd még: Artur Pohl: Ungarische Goldgulden des Mittelalters 1325-1540, Tabelle 19-20. Hunyadi János a beszercei grófi címét (és oroszlánt) csak 1453. évi február 1. napján kapta.

⁶¹⁸ V. Miklós pápa 1448. februárjában tette Hunyadi Jánost herceggé, arany nyakláncot küldve neki (Lásd az adományozás keltét a Révai Nagy Lexikon X. kötetében, Budapest 1914, 391. oldal).

Ennek megfelelően a kolozsmonostori konvent 1448-ban, az erdélyi alvajda pedig 1451-ben „princeps”-nek címezte Hunyadi Jánost, amint Mátyás király is illetéknéppen említette atyját. (Lásd: Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és Jagellók kora. in: Szilágyi Sándor (ed.) A magyar nemzet története, IV. kötet, Budapest 1896, 95. oldal.)

⁶¹⁹ „E kódex címlapján két miniatűr portré látható, egy idősebb férfi és egy gyermekifjúé, mégpedig egy olyan címer oldalán, amelyet Zrednai Vitéz János és ifjabb Vitéz János, valamint Janus Pannonius használtak. Ebből az következik, hogy az ábrázolt személyek kiléte is többséyles. A címlap egyéb ábrázolásai itáliai

láthatnánk. Ez a föltételezés azonban, hogy a bécsi Plautus kócxdexen ifjabb Vitéz Jánost ábrázolták volna, teljesen tarthatatlan. Először is ifjabb Vitéz Jánosnak öt kiváló arcmása maradt fenn a Vatikánban Giovanni Pietro da Birago pompás miniatúráin abban a Pontificaléban, amelyet még életében részére készített, s azok arcát balról is⁶²⁰ (7.a1 kép) és jobbról⁶²¹ (7.a2 kép) is ábrázolják. Ezekből a miniatúrákból kétségtelen, hogy ifjú Vitéz Jánosnak hosszú egyenes orra volt, ami teljesen elüt Janus Pannoniusnak a bécsi Plautus kódexen látható rövidebb és markáns körvonalú orrától és arcélétől, s fejjakatuk is különbözött.

7.a1 kép

7.a2 kép

7.b kép

Annak sincs semmi jele, hogy ifjabb Vitéz János haja szőke lett volna. Ezenkívül ifjabb Vitéz János egészen más címet használt (7.b kép), mint Janus Pannonius és idősebb Vitéz János⁶²² (1.b és 2a-b kép). A Bécsben levő Plautus kéziratban Borzók d'Este fiatalabb kori (7.c1 és 7.c2 kép), valamint Hunyadi János címerének ábrázolása arra mutat, hogy azt az 1450 körül készítették, ifjabb Vitéz Jánost viszont nagybátyja csak 1463-ban küldte Galeotto Marzióhoz Bolognába,⁶²³ ezért nem jelenhet meg a Ferrarában 1450 körül készült miniatúrákon.

7.c1 kép

7.c2 kép

Ugyanígy ki kell zárunk idősebb Vitéz János másik unokaöccsét, Garázda Pétert, mert 16 évvel volt fiatalabb Janus Pannoniusnál, és csak 1465-ben kezdte meg tanulmányait Guarino ferrarai iskolájában, és ha 1468-ban tett hazai látogatásakor ő hozta volna a Plautus kódexet, Vitéz János érseki keresztyét nem utólagosan festették volna a címerébe. 1471-től a páduai egyetemen tanult, s

vonoakozásuk.” Szentmártoni Szabó Géza: Talányos Arcképek. „Kegyelméd-e a magyar Janus Pannonius?” Élet és Tudomány 209, 51-52. szám, 1444-1645. oldal. Ténylegesen a Plautus kódex címlapjának legfőbb címe a Hunyadiak hollóját mutatja és a székelyek illetve Erdély címerét se lehet itáliai vonatkozásának minősíteni.

⁶²⁰ Ifjabb Vitéz János Pontificaléja, Vatikáni Könyvtár, Ottob. Lat. 501, folio 11^{recto}, folio 15^{recto}, folio 19^{verso}.

⁶²¹ op.cit. folio 35^{recto}.

⁶²² MOL DL 46.213 ifjabb Vitéz Jánosnak Bécsben 1493 március 23-án kelt oklevele a pozsonyi Weiss Márton subdiákonussá szenteléséről. Pecsétjének 1. és 4. negyede a bécsi püspökség címerét mutatja, az egyébként azonos 2. és 3. negyed azonban teljesen elüt idősebb Vitéz János és Janus Pannonius címeétől.

(cf.: Veszprémi püspökök listája- Wikipédia. Hu.wikipedia.org/60 x 83 Search by image

1489-1499 Püspöki címer, Vitéz János veszprémi pp.jpg, if)

Megjegyezhetjük, hogy az ott közölt címer 1. és 4. negyede a bécsi püspökség címerét mutatja, amelynek ifjabb Vitéz János adminisztrátora volt 1493-99-ig.

⁶²³ Sonnevend Gergely: Ifjabb Vitéz János veszprémi püspök, in Kilián László és Rainer Pál (szerk.): Veszprém reneszánsza, Veszprém 2008, 122. oldal. Magyar Katolikus Lexikon, XV. Kötet, Budapest, 265. oldal.

Magyarországra végleg nagybátyja halála után, 1473-ban tért vissza.⁶²⁴ Így ő sem adhatta a Plautus kódexet Vitéz Jánosnak, amíg a nagybátyja még élt, nem beszélve arról, hogy Garázda Péter természetesen a Garázda címet használta a tűzből kiemelkedő kőszáli kecskével és fenyőfával⁶²⁵ (8a, 8b és 8c kép) ,így az sem egyezik meg a bécsi Plautus kódexen található címerrel. Ezen megfontolásokbaól csak az következhet, hogy a vizsgát minitúrán Vitéz János unokaöccsei közül csak Janus Pannoniust ábrázolhatták.

8.a kép

8.b kép

8.c kép

9. kép

Janus Pannoniusnak a bécsi Plautus codexben levő arcvonásai (9.b kép) viszont meglepő módon megegyeznek **Mantegnának Velencében őrzött festményén Szent György** arcával (9. kép). Mind a kettőnek ugyanolyan világoszöke haja van, gyakorlatilag igen hasonlóan nyírt hajviselettel, mindkettőnek ugyanolyan háromszögű az arcéle, s mindkettőnek hasonlóan elnyúló vékony nyaka van (9.a kép.) A Velencében őrzött képen ezenkívül Szent Györgynek éppolyan törékeny termete van, mint amilyen Janus Pannoniusnak volt Zsámboky szerint.⁹

Petrovich Ede már rámutatott arra, hogy a pécsi székesegyház kőtárában őrzött fiatal püspökfej kora csak Janus Pannonius életkorának felelhet meg a pécsi püspökök közül,⁶²⁶ s ezen a püspökfejen a szemöldök ívelése, a szemek vágása, az orr alakja és arányai, valamint a hajviselet is (9.c2 kép) megegyezik Mantegna Velencében őrzött képen levő arcmással (9.c1 kép), ami csak megerősítheti Janus Pannonius-szal való azonosításukat. (9.b kép) A pécsi kőtárban levő fejen Janus Pannonius félreismerhetetlenül mosolyog, mégpedig ugyancsak jól mosolyog, mint számos epigrammájában, s ezért szükségképpen szélesebbre húzódik a szája, mint Mantegna velencei képen, azonban a fejját a két ábrázoláson megegyeztethető, ha a szobrot megfelelő irányba fordítjuk.

9.a kép

9.c2 kép

9.c1 kép

9.b kép

⁶²⁴ V. Kovács Sándor: Garázda Péter, Irodalomtörténeti Közlemények, 1957, 50-55. oldal

Klanciczay Tibor: Janus Pannonius-Magyarországi humanisták, Budapest 1981, 1328. oldal.

⁶²⁵ Macrobius, München, Clmae 15738 folio 1^{recto}; Cicero, München, Clmae 15734 folio 1^{recto}.

⁶²⁶ Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécssett. Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 170., 173. oldal (3. számú kép).

A legmeglepőbb talán az, hogy a Velencében őrzött Mantegna képen ábrázolt fej alkata alapján megegyezik nemcsak a pécsi székesegyház kőtárában őrzött olyan ifjú püspökfejjel, amilyen Pécsen csak Janus Pannonius volt, hanem a bécsi Kunsthistorisches Muzeum Mantegna által festett 301-es leltári számú Szent Sebestyén képébe festett látszólag antik szobor fejkatáival és arcvonásaival is (9.c3 kép). Mantegna kedvét lelte abban, hogy barátait és ismerőseit szobor formában megörökítse festményein, így az Ovetari-kápolnában az Eremitani-templomban, ahol hatalmas szoborfejek formájában saját magának és festőtársának, Pizzolónak az ábrázolását megfestette.⁶²⁷ Mantegna és Janus Pannonius barátságát tanúsítja a költőnek hamarosan idézésre kerülő elégiája, és Janusnak szoborfej formájában megjelenő ábrázolásának nyitja is kiderül az alábbiakban.

9.c3 kép

9.d kép

9.d1 kép

9.d2 kép

Az előbbieken kifejtett megegyezések aligha hagyhatnak kétséget afelől, hogy Mantegna Velencében levő képén Szent Györgyöt Janus Pannonius személyesíti meg. Ezt illetően igen jellemző, hogy a szóban forgó képet Kristeller a renaissance szelleme megtestesülésének tartotta,⁶²⁸ mert a renaissance szellemét valóban senki sem testesíthette volna meg jobban, mint éppen Janus Pannonius, és így tulajdonképpen a kép tartalma is azonosítja ábrázolását.

Tekintettel arra, hogy Janus Pannonius panegyriszt írt mind Guarinóról, mind Jacopo Marcelloról, mind pedig Anjou René királyról, Szentmártoni Szabó Géza joggal föltételezte, hogy az Albiban őrzött Stabon fordítás 1458 körül készült két miniatúráján, melyek az éppen említett mind a három említett személyt ábrázolja, Janus Pannonius is megjelöljük. A kiváló filológus azonban nem vette figyelembe, hogy mint arra már kitértünk, Janus szőke volt, s ezért sem lehet a sötéthajú s egyébként is egyenes orrú személlyel azonosítani.⁶²⁹ Ábrázolásából az előbbieken vizsgált Velencében őrzött Mantegna képen (9.c1 kép) azonban aligha lehet kétséges, hogy fejkata, haj színe és viselete azonosítja (9.d kép). az Albiban található Strabon fordításnak Anjou Renét ábrázoló miniatúráján⁶³⁰ (9.d1 kép). Egyébként alighanem a folio 3^{verso}-n, ahol Guarino Jacopo Marcellonak nyújtja a kötetet, Guarino és a fekete ruhás és fekete kalapos társa között megjelenő szőke félprofilú ifjú szintén Janus Pannonius, annál is inkább, mert itt a folio 3^{verso}-n is a vállán szintén zöld a ruhája, mint az Anjou Renét ábrázoló képen (9.d2 kép).

⁶²⁷ Caravaglia, op. cit. 88-89. oldal, 14. D számú kép.

⁶²⁸ „We seem to be in presence here of the Spirit of the Renaissance incarnate in a form of youthful beauty purified from the lower passions and revealing all its grander characteristics, its clearness of depth of feeling, its energy of action, individual independence of judgement and the will of which is a lawgiver into itself.” Paul Kristeller: Andrea Mantegna, London 1901, 226. oldal.

⁶²⁹ Szentmártoni Szabó Géza: Talányos Arcképek. „Kegyelmed-e a magyar Janus Pannonius?” Élet és Tudomány 209, 51-52. szám, 1444.-1145. oldal.

⁶³⁰ Bibliothèque municipale d'Albi, Ms 55 folio 4^{recto}. Egyébként alighanem a folio 3^{verso}-n Guarino és a fekete ruhás és kalapos társa között megjelenő szőke félprofilú ifjú szintén Janus Pannonius, annál is inkább, mert a folio 3^{verso}-n is szintén zöld a ruhájának úja a vállán, mint a folio 4^{recto}-n.

Tietze-Conrat ezenkívül rámutatott arra, hogy az előbbieken vizsgált Szent György-képen (9 kép) a fej beállítása, valamint nézésének iránya azt mutatja, hogy ahhoz eredetileg egy másik, jobb oldali kép tartozott.⁶³¹

Ez azért fontos, mert Janus Pannonius Mantegna dicséretéről írott elégiája szerint Mantegna olyan appellészi ihletésű képet festett, amelyen, mint Nagy Sándor barátjával, Janus is egy ábrázolásra került barátjával, Galeotto Marzióval. Így Mantegna művének eredményeképpen arcuk élni fog évszázadokon át eltemetésük után is, s ezenkívül akkor is, amikor a földkerekség mérhetetlen távolságai választanak el őket egymástól, a kép révén mindegyikük a másik kebelére kerülhet:

Laus Andreae Mantegnae, Pictoris Patavini.⁶³²
Qualem Pellaeo fidum cum rege sodalem⁶³³
Pinxit Apelleae gratia* mira manus,
Talis cum lano tabula Galeottus in una,
Spirat inabruptae nodus amicitiae.
.....
Tu facis ut nostri vivant in saecula vultus,
Quamvis amborum copora terra tegat.
Tu facis, immensus cum nos disterminat orbis,
Alter in alterius possit esse in sinu.

* A vers első mondatának az alanya csak gratia lehet, mert pinxit egyes számban van. Ezért a gratia szót nem lehet vesszővel elválasztani a pinxit-től, mint például V. Kovács kiadásában (op. cit.). A legrégibb kiadások különben nem tették ki a vesszőket.

Figyeljük meg: a költemény nem azt mondja, hogy a képen Janus és Galeotto ténylegesen egymás kebelén van, hanem, hogy Mantegna művének eredményeképpen egymásnak kebelén lehet is, meg nem is. Alter in alterius possit esse in sinu. Ez tehát pontosan az, amit mondja, hogy a kettőjük ábrázolását össze is lehet hajtani, meg szét is lehet nyitni, mint egy dyptichont, és azért az elégia leírása szó szerint megfelel Tietze-Conrat megállapításának, hogy a Velencében fönmaradt szóban forgó festmény tulajdonképpen csak a bal szárnya egy másik képnek. Különben ennek a szárnynak a méretei elég kicsinyek, mindössze 66 cm magas és 32 cm széles, és ezért alkalmas volt arra, hogy Janus az egésztest minden különösebb nehézség nélkül magával vigye haza, Magyarországra, ahol a földkerekség roppant távolságai választották el Itáliától. Még jelentősebb talán, hogy az elégia szerint Mantegna appellészi ihletettséggű művet festett. Appellész ugyanis az ifjabb Plinius szerint⁶³⁴ olyan távlatot alakított képein, hogy azokon egyes, a kép felszínéhez közel eső tárgyak, mint például a

⁶³¹ Erika Tietze-Conrat: Mantegna, London 1955, 199. oldal.

⁶³² Mint ahogy Apelles csodaszép képén a királlyal,

Nagy Sándorral együtt van a régi barát,

Úgy áll Jánusszal most egy vásznon Galeotto

Szét nem tépheti semmi frigyüket

.....
Képeden élni fog arcunk sok-sok századon által,

Bár testünket a föld mély öle nyelte be rég.

Képeden, álljon bár a világ roppant tere köztünk

Mégis szomszédok, mégis együtt lehetünk (Kálnoky László fordítása.)

Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. Kiadta V. Kovács Sándor Budapest 1972, 250-253. oldal.

⁶³³ A pella királynak, Nagy Sándornak a társa Héphasztion volt, amint azt V. Kovács op. cit. 536. oldali jegyzete is említi. A művészettörténészek azonban jelenleg Professor John Boardman szerint nem tudnak olyan Appellész-képről, amely mindkettejüket ábrázolta volna. Mindkettőjük megjelent viszont Lucian szerint Aëtion festményén, amely Nagy Sándor és Roxana menyegzőjét ábrázolta. Janus Pannonius viszont Guarino révén ismerhetett olyan bizánci vagy antik forrásokat, amik azóta elvesztek. Janus Pannonius azonban Appellész-i kezekről s nem Appellész kezéről beszél; s Aëtionnak a kezét is nevezhette költőileg Appellész-inek.

⁶³⁴ Plinius Secundus maior: Historia naturalis XXXV 92.

villámok Nagy Sándor kezében, kiugrani látszottak az Ephesusban festett képből, és bizonyos fokig annak másolatán a Vettiusok házában Pompejiben (10.a kép). Pontosan ilyen távlatot festett Mantegna a kérdéses képen, mert ezen Szent György jobbra és lándzsája, a sárkánynak a feje, de tulajdonképpen a gyümölcsfűzér is fölöttük, mind kiugrik a kép felületéből (10.c kép). Végül az is jellemző, hogy az elégiában Janus Mantegna művét Nagy Sándor ábrázolásával hasonlítja össze, már pedig az köztudott volt mindenkoron, hogy Nagy Sándor elsősorban katona volt és hadvezér, amint is a vizsgált festményen megint csak szó szerint harcra kész katonatisztet láthatunk: Szent Györgyöt. Mindez tehát mintha arra vallana, hogy Janus Pannoniusnak Mantegna dicséretéről írt elégiája a velencei Akadémián őrzött Szent György-képre utal.

9. kép

10.a kép

10.c kép

Ebből természetesen az a kérdés folyik, hogy hol lenne a Galeotto Marziót ábrázoló szárny? Ezzel kapcsolatban rá kell mutatni, hogy a bécsi Művészettörténeti Múzeumban van egy festmény, amely gyakorlatilag azonos nagyságú, mint a vizsgált kép Velencében, mert jelenleg 68 cm magas és 30 cm széles, és az is pontosan katonatisztet ábrázol, mégpedig **Szent Sebestyén vértanúságát**⁶³⁵ (11.kép). A legdöntőbb azonban az, hogy ennek a bécsi Szent Sebestyénnek a feje teljesen megegyezik a Narniból való Galeotto Marzióéval szemmel láthatóan kerek holdvilág arcával, szélesen fekvő arccsontjával s előreugró állával, sas orrával (11.a kép), különösen, mint látni fogjuk az ovetari kápolnában található ábrázolásával (11.b kép). Ugyanígy egybevág Galeotto Marcióéval a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött érmével⁶³⁶ (11.c1 kép).

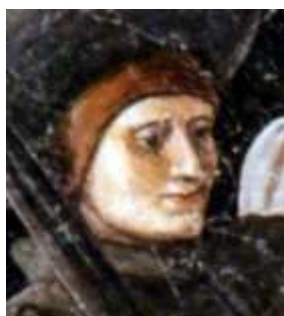
⁶³⁵ Niny Caravaglia introduced by Andrew Martindale: The Complete Paintings of Mantegna, London 1971, XI. képtábla.

⁶³⁶ Lajos Vayer: Un ritratto sconosciuto di Galeotto Marzio. Acta historiae artium 1976, 115. oldal. Johannes Gründler (szerk.): Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458-1541, Schallaburg-Bécs 1982, 354. oldal 308. szám.

Mindkét említett arcmás Galeotto élete vége felé készült, amikor már megöszült, és láthatóan meghízott. Szent Sebestyénként Mantegna még derék ifjúkorában festette le.

11.a kép

11.b kép

11.c1 kép

Az is nyilvánvaló, hogy ugyanezen ifjú humanista arcvonásai megegyeznek harminc évvel később ifjabb Vitéz János Pontificaléjába festett öregkori potréjával, amit Giovanni Pietro da Birago festett ⁶³⁷ (11.d kép.) Különben a Szent Sebestyénbe lőtt nyilak is éppúgy kiállni látszanak a bécsi kép felületéből (10.d kép), amint azt az apellészi távlat esetén várhatnánk. Janus Pannonius Veronához írt epigrammájából világos, hogy ő azt a várost nagyon természetesen Veronai Guarinóval kapcsolta össze gondolataiban.⁶³⁸ Ezért a bécsi Szent Sebestyén-képen levő veronai részletek (10. kép) is órá utalnak, akinek az iskolájában kerül Janus Galeottóval barátságba és a görög műveltség igézetébe, amit a görög fölírat mutat.

11.d kép

10.d kép

A föltevést, hogy a Bécsben levő Szent Sebestyén-kép valójában Janus Pannonius számára készült, csak megerősítheti azt, hogy –mint már említettük,- a képen az egyik szoborfej az alacsony falmaradványhoz támasztva valójában Janust mutatja majdnem szembefordulva (9.c3 kép), sőt az is lehetséges, hogy a másik szoborfej is a költő arcélét tükrözi (9.d kép).

Ugyanezt az ötletet használta Mantegna az Ovetari-kápolnában az Eremitani-templomban, ahol hatalmas szoborfejek formájában saját magának és festőtársának, Pizzolónak az ábrázolását festette, -mint arra szintén utaltunk.⁶³⁹ Így tehát a szoborképmás korántsem véletlenül egyezik meg a magyar

⁶³⁷ Bibliotheca Apostolica Vaticana, Ottob lat. 501, fol38^{recto}.

⁶³⁸ Janus Pannonius munkái, op. cit. „Commendat Veronae suum libellum” 25. oldal 13. szám.

⁶³⁹ Caravaglia, op. cit. 88-89. oldal, 14. D számú kép.

poéta arcvonásaival, s az aligha jelezhet mást, minthogy a Szent Sebestyén-kép Janus Pannoniushoz tartozott, s az adott időszakban és az adott körülmények között az aligha választható el a főntebb idézett elégiában említett Mantegna-dyptichontól.

Mindazonáltal a bécsi Szent Sebestyén nem lehetett a velencei Szent György képnek a jobb szárnya, mert azt fára festették, a Velencében levő pedig vászonra van, legalábbis jelenleg,⁶⁴⁰ bár már a XIX. században is áttették vászonra a veszélyeztetettebb táblaképeket.

Azonkívül a Szent György-képen az ég topázosan világoskék, a Szent Sebestyénén indigókék. Az utóbbi viszont igazában a naplementének, míg a világosabb ég a korábbi napszaknak felel meg; máskülönb a felhők mind a két ábrázoláson igen közeli rokonok. Legfőképpen azonban a Szent György-kép festett kerete a virágfüzérékkel (9.a kép) az, ami aligha engedi meg, hogy a szóban forgó Szent Sebestyén-képpel egy egészet alkothatott volna.

Mindez arra vall, hogy Mantegna a két barát: Janus Pannoniusnak és Galeotto Marzióknak a dyptichonból két változatot festett; mégpedig egyet vászonra, a másikat pedig fára, de mindkét dyptichonból csak az egyik szárny maradt fenn. Minthogy az elégia szerint Janus képe „tabula” volt és nem „tela”, úgy látszik, hogy az övé volt a fára festett változat, amit az azon levő görögül írt aláírás (11.e kép) is jelez.

11.e kép

11.c2 kép

Janus Pannonius ugyanis azt írta 1465-ben Galeotto Marzióknak, hogy „Dic melius, quod nemo vestrum Graece scit!”⁶⁴¹ vagyis, hogy „Mondd inkább, hogy közületek senki sem tud görögül”, jóllehet Galeotto szerint együtt tanult görögöt Janus-szal Guarinonál.⁶⁴² Különb erre vall az is, hogy Galeotto érmén Boëtium idézi: „Superata tellus sidera donat”⁴⁷ (11.c2 kép). Márpedig Boëtium akármilyen ihletten is, de csak tükrözi a görög bölcseleket, s ezért ha valaki a görög művelődés

⁶⁴⁰ ibidem, 99-100. oldal, v.ö. 82. oldal.

⁶⁴¹ Janus Pannonius 1465-ben, Italiából való hazatérte után írt levelét Csapodi Csaba idézi „Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára” című tanulmányában. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor (kiadók): Janus Pannonius (Tanulmányok) (Memoria Saeculorum Hungariae, szerkeszti V. Kovács Sándor 2.) Budapest 1975, 203. oldal, latinul - magyarul lásd Janus Pannonius munkái, op. cit. 481. oldal.

⁶⁴² Nam sub Guarino preceptore meo...itemque sub Iano Pannonio poeta excellentissimo letteris Graecis dedimus oream. A második Invettivából idézi Nagy Zoltán: Il fenomeno humano nel «De homine libri duo» e nella «Refutatio» A. G. Merula di Galeotto Marzio, „Galeotto Marzio e l’humanesimo Italiano ed Europeo”, Atti di convegno di studio, Narni 8-11 novembre 1975, Narni 1983,133. oldal.

igézete alatt állt volna, nyilvánvalóan Boëtius forrásait idézte volna eredetiben, s nem azoknak latin tükröződését. Galetto viszont azt írta, hogy „Severinus Boëtius oly sokat írt, hogy őt nemcsak minden göröggel össze lehet hasonlítani, hanem eléjük is helyezni.....midőn már a görögök semmi jót nem tudnak, hacsak a latinok könyvének görög nyelvű fordítása révén.”⁶⁴³ „Nem olyan idők vannak most, nincs szükségünk a görögök segítségére a mi koriunkban.”⁶⁴⁴ Galeottonak ezen irtózása a görögtől mutatja, hogy kizárt az, hogy a görög fölíratú kép számára készült volna. Ugyanezt a következtetést igazolja a fennmaradt szárnyak őrzési helye is: az olasz humanista változata olasz nyelvterületen maradt fenn. A magyar humanistáé pedig Bécsben, ahol Mátyás király és annyi utóda is megfordult, s ahová a magyar művelődésnek annyi kincse került.

Főnti következtetésünket megerősíti még, hogy akkoriban szokásban volt az ilyen kettős arcképekből két példányt készíteni, valamint hogy egészen más megfontolásból kiindulva Kardos Tibor is arra a következtetésre jutott, hogy a szóban forgó képnek két változata volt.⁶⁴⁵

Janus Pannoniusnak Mantegna dicséretéről írott idézett elégiája a művészettörténet számára azért is fontos, mert azt Janus Zsámboky 1569. évi bécsi kiadása szerint 1458-ban, Páduában keletkezte,⁶⁴⁶ és ezt a keletkezést az irodalomtörténészek elfogadják.⁶⁴⁷

Következésképpen az elégia szükségképpen megadja legalábbis a Janus Pannonius számára készült Szent Sebestyén terminus post quem non-ját 1458-ban, és az nyilvánvalóan nem sokkal előbb készült el, s az serkentette Janust az elégia írására.

A legújabb művészettörténeti kutatás keletkezése gyakorlatilag aligha egyezhet meg jobban Zsámboky János évszámával, mert Lightbown Mantegna-monográfiájában a Szent Sebestyén kép keletkezési évét 1458-59-re tette,⁶⁴⁸ a Szent György képet pedig 1456-57-re.⁶⁴⁹ Ez a két évszám éppen Zsámboky 1458-as éve körül lebeg, s megegyezik azzal, hogy Mantegna az 1457-59-ben festett a paduai San Zeno oltárképére fölül pontosan olyan gyümölcsfüzéreket festett (*9.e kép*), mint Velencében őrzött Szent György képére (*9.a kép*). Az 1458-as évszám megegyeztethető azzal is, hogy fentebbi feltételezésünk szerint Mantegna ebből a diptychonból két változatot festett bizonyos időkülönbséggel. Mindenesetre 1458-ban Galeotto Marzio 31 éves volt,⁶⁵⁰ ami megfelel életkorának a Szent Sebestyén-képen való ábrázolásán.

Janus Pannonius az Ovetari kápolnában

1458-ban Janus Pannonius a 24. esztendejében volt⁶⁵¹ s a Velencében levő képen valóban néhány évvel idősebbnek tűnik, mint Mantegna egy másik festményén, amit a művész Páduában, az Ágoston-rendi szerzetesek *Eremítani nevű templomának Ovetari-kápolnijában* festett 1452-1457 körül.

Vasari ugyanis följegyezte, hogy Mantegna az egyik falképen ebben a kápolnában egy bohém életű magyar püspök arcképét örökítette meg.⁶⁵² A művészettörténészek általában megegyeznek abban, hogy ez a magyar püspök Janus Pannonius volt.⁶⁵³

⁶⁴³ Sed Severinus Betius tot tantaque scripsit, ut hic omnibus Graecis possit non modo comparari, sed anteponi....cum iam Graeci nihil boni sciant, nisi per libro Latinorum in Graecam linguam traductos. Nagy, op. cit. 134. oldal.

⁶⁴⁴ Non sunt nunc illa tempora, non indagemus Graecorum auxilio tempestate nostra. Nagy, op. cit. 133. oldal.

⁶⁴⁵ Kardos Tibor: Janus Pannonius reneszánsz kori értékelése és költői metódusa. Budapest 1972, (Megjelent a Zsámboky-féle 1569. évi Janus Pannonius-könyv 1972. évi facsimile kiadásához kapcsolva) 13. oldal.

⁶⁴⁶ Iani Pannonii episcopi Quinqueeccles(iarum) illius antiquis vatibus comparandi, recentioribus certe anteponendi, quae uspiam reperiri adhuc potuerunt, omnia. Opera Ioannis Sambuci. Bécs 1569, (Facsimile. Budapest 1972.) „I. kötet”, 118. levél hátlapja: Laus Andreae Mantegnae pictoris. Patavini 1458.”

⁶⁴⁷ Janus Pannonius munkái, op. cit. 536. oldal, ahol V. Kovács rámutat, hogy a Mantegna-elégia megelőzte az 1458. június 9-én írottat (lásd: 321. oldal).

⁶⁴⁸ Roland Lightbown: Mantegna, Oxford 1986, 408. oldal, 10. szám.

⁶⁴⁹ ibidem, 406. oldal, 8. szám.

⁶⁵⁰ Schallaburg '82, op. cit. 354. oldal, 307. szám szerint Galeotto 1427-ben született.

⁶⁵¹ ibidem 155. oldal 31. szám szerint Janus Pannonius 1434. augusztus 29-én született.

Az Eremitani-templom a páduai vasútállomás közelében van, és 1944. március 11-én jóformán az egész templom elpusztult, Mantegna freskóival egyetemben, az angolszász légitámadás következtében. Szerencsére azonban Mantegnanak azt a falképét, amely Vasari szerint a magyar püspököt is ábrázolta, a légitámadást megelőzően elvitték helyreállításra.⁶⁵⁴ Így az azon ábrázoltak átvészelték az évszázadok viszontagságait, mert a képről korábban készült másolat azt is mutatja, hogy az Ovetari-kápolnában a nedvesség, ami miatt a kép 1944-ben helyreállításra szorult, főként az ábrázolás alsóbb részét pusztította. Az arcmasok a fejek magasságában azonban viszonylag épen maradtak, mert a kápolna falképeinek legalsó sorának felső része sokkal jobb állapotban maradt (12.kép). A párizsi Musée Jacquemart-André Museumban levő másolaton (13. kép) jobban kivehetjük Mantegának a padlókockákkal és fölül az egyenes ágakból álló rácsozattal épített távlat rendszerét és egész kompozícióját, amelyben a piros és vörös színek fontos szerepet játszanak.

12. kép

13. kép

A szóban forgó falképen Janus Pannoniust Balogh Jolán igyekezett azonosítani. Már 1925-ben azzal az ifjúval azonosította, aki félig piros félig fehér nadrágban Szent Kristóf lábát tartja az ábrázolás előterében jobboldalt⁶⁵⁵ (14.a kép). Ennek az ifjúnak a nadrágja azonban világosan mutatja, hogy viselője a Gonzaga-családhoz tartozott, mert éppen a Gonzagák címerének a színeiből szabott nadrágot visel, mint a Gonzaga-családhoz tartozók Mantagnának a mantuai palota nászházában levő festményén (14.b1 és b2 kép). Ezenkívül a Szent Kristóf lábát tartó személynek egyáltalán nincs olyan világos szőke haja, mint Janus Pannoniusnak a bécsi Plautus codexben, vagy a velencei Szent György-képen, hanem meglehetősen sötét barnás. Legfőképpen azonban az is világos, hogy a szóban forgó ifjút az arcvonásai és arcéle, anyjától, Brandenburgi Borbálától örökölt jellegzetes orrhegyével és kibuggyanó ajkával, erősen ívelt sötét vonalú szemöldökével a fiatal Gonzaga Ferencsel azonosítják aki abban az időben szintén Páduában tanult (14.c kép).

⁶⁵² „Ott (a Szent Kristóf freskón) lefestette messer Bonramino lovagot és egy bizonyos püspököt Magyarországból, egy teljesen hóboros embert, aki egész nap Rómában kószált, és azután éjszaka az istállóba húzódott vissza aludni, mint a barmok.”

Balogh Jolán fordítása (G. Vasari: Le piu eccelenti architetti, pittori e scultori. (ed. G. Milanesi III. Firenze 1878. 391. oldal alapján) in Kardos-V. Kovács: Janus, op. cit. 85. oldal.

⁶⁵³ Balogh Jolán: Janus Pannonius képmásai in Kardos, V. Kovács, op. cit. 85-87. oldal. Lightbown: Mantegna, op. cit. 399. oldal. „Vescovo ungherese. This must be Janus Pannonius” Caravaglia, op. cit. 91. oldal 14 K számú kép.

⁶⁵⁴ Lásd Terizio Pignatti bevezetését: Giuseppe Fiocco: The Frescoes of Mantegna in the Eremitani Church Padua. Oxford 1978, 5. oldal.

Franca Zava Boccazzi Mantegna, London 1971, 30. oldal.

⁶⁵⁵ Balogh Jolán: Mantegna magyar vonatkozású portréi, Századok, 1925, 234-243. oldal; 1926, 890-893. oldal.

14.a kép

14.b kép

14.c kép

Mantegna Szent Kristóf falképén valóban suhanc korban van, az óriás Szent Kristóf lába miatt azonban alighanem magasabbra festette valódi koránál, bár a mantuai freskók is mutatják, hogy Gonzaga Ferenc meglehetősen magas növésű volt. (14.d kép). Gonzaga Ferenc az antik szövegeket lelkesedéssel tanulmányozó s a költészetet pártoló bíboros lett hamarosan, de nem volt Janus Pannonius. Újabbán Szentmártoni Szabó Géza⁶⁵⁶ és Kustár Ágnes⁶⁵⁷ az Ovetári kápolna Szent Kristóf frekójának a jobboldali felén a középső oszlophoz legközelebb álló piros kalapos férfival szerették (15.a kép) volna azonosítani Janus Pannoniust 2009-ben, mert annak fejalkata megegyezni látszott a pécsi székesegyház altemplomában 1991 március 22-én II. Pál bullájával kiásott koponya rekonstrukciójával (15.b kép).

14.d kép

15.a kép

15.b kép

15.c kép

A pécsi székesegyház altemplomában a föltárásról készült fölvételek azonban világosan mutatják, hogy a szóban forgó föltárt sír kettős sír volt⁶⁵⁸ (15.c kép), viszont Bonfini megírta, hogy Mátyás király Janus Pannonius temetéséről gondoskodott,⁶⁵⁹ ami önmagában kizárja hogy kettős sírba temették

⁶⁵⁶ Szentmártoni Szabó Géza: Talányos Arcképek. „Kegyelmed-e a magyar Janus, Élet és Tudomány 2009 51-52. szám, 1644-1645. oldal.

⁶⁵⁷ Kustár Ágnes: Janus Pannonius arckonstrukciója. „Melyik az igazi?” Élet és Tudomány 2009, 51-52. szám, 1643. oldal, 5-7 ábra.

⁶⁵⁸ 1991 március 22-én az Alttemplomban készült 6. számú felvétel.

⁶⁵⁹ Cum ob regis iracundiam is quasi hostis reipublicae haberetur, et sollemnia viro iusta nemo persolvere audiret, sacerdotis clam eius corpus in sacellum Quinqueeclésiense retulere, idque picato scrinio diu reconditum habuere. Cum multo post tempore Mathias forte urbem illam et basilicam inviseret, sacerdotum regi collegium supplicavit, ut Ioannis poetae corpus, quod diu insepultum asservant pro metu iracundiae eius, debito sepulture honore iam honestare pateretur. Indoluit rex tanti viri casum, falsam eorum opinionem ac metum increpuit et ne poeta insignis sepulchri honore fradaretur, honestissimas mox exequias edixit. Pannonicus

volna. A pécsi káptalan pedig Janus sírjáról világos szavakkal megírta: cuius [scilicet Jani] corpus tandem ad nos usque delatum sarcophago lapideo honorifice est reconditum, in cuius laudem et futuram memoriam tumulus suus certis epigrammatum versibus locum diem et annum transitus sui modo pretenso continendo mirifice cernitur adornatus ;„akinek végül hozzánk jutott testét kőszarkofágba helyezték ünnepélyesen,[valamint] dicséretére és jövő emlékezetére sírját saját epigrammáinak verseivel s halála helyének évével s napjával föltűnő módon csodálatosan díszítették”.⁶⁶⁰ Janus Pannonius teste tehát kőszarkofágban nyugodott, és nem a pécsi altemplom padlója alatt 1991-ben megtalált kettős sírban! Szarkofágjára 30. „De se aegrotante in castris” című Elegiájának 117-120 sorát vésték:

Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum	Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhöz először
Duxit laurigeras ex Helicone Deas	Jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szúzei,
Hunc saltem titulum, livor, permittite sepulcro,	Ezt a dicsőséget add meg a holtnak, irigység,
invidiae non est in monumenta locus.	Rosszakarat, kíméld hült porait legalább. ⁶⁶¹

Ezt a szóban forgó fölíratot az 1503-ban ott járó Ludovicus Tubero is olvasta Commentaria suorum tempora című munkája szerint,⁶⁶² majd 1574-ben Tobias Fendt Boroszlóban kiadta szarkofágjának képét az azon található sírversével⁶⁶³ (15.e kép).

15.e kép

1684-ben Pápai Páriz Ferenc a következőket írta: „Pécs városa két lakosára lehet büszke, akiknek az egyikét Janus Pannoniusnak nevezték, minthogy ott lévén püspök, Magyarország irodalmát gyarapította, amint sírfölíratával is, melyet temetése hatyújaként halála előtt énekelt, és ma is márványba vésvé ott látható, illetéknépen az utókorra átmentve:

Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhöz először
Jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szúzei.”⁶⁶⁴

---

igitur hunc vates exitum sortitur. „Mivel a király haragja miatt mintegy közellenségnek tartották, és senki sem merte neki a szokásos végtiszteséget megadni, testét a papok titkon bevitték egy pécsi kápolnába, és sokáig egy szurkos ládában tartották. Hosszú idő múlva, midőn történetesen a király meglátogatta a várost és a bazilikát, a papi kollégium megkérte őt, hogy engedje meg végre méltó temetéssel meg tisztelni János poéta testét, melyet haragjától való féltükben régóta őriznek temetetlenül. A király elbúsult a nagy férfiú sorsán, alaptalan vélekedésük és félelmük miatt megdorgálta őket, és aztán pompás gyászszertartást rendezett neki, hogy a költőt ne fosszák meg a temetés végtisztesességétől. Ez a vég jutott a pannoniai dalmoknak.” Bonfini 4.3.111-112

⁶⁶⁰ Iványi Béla. Egy 1526 előtti ismeretlen formula könyv. Történelmi Tár 1904. 529.o (MOL DL 39101. számú Formularium 111. oldala, 182.szám); Huszti József Janus Pannonius 409 oldal, 71. lábjegyzet.

⁶⁶¹ V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 360-361. oldal, 117-120. verssor

⁶⁶² Ludovici Tuberonis [...] Commentariorum de rebus, quae temporibus eius in illa Europae parte, quam Pannonii et Turcae eorumque finitimi incolunt, gestae sunt, libri undecim, Frankfurt 1603. 62. oldal.

⁶⁶³ Tobias Fendt: Monumenta sepulcrorum, Boroszlóban (Vratislaviae) 1574, 22. számú metszete.

⁶⁶⁴ Pápai Páriz Ferenc: Rudus redivivum, Cibini (Nagyszében) 1684 (az 1589-es évnél)

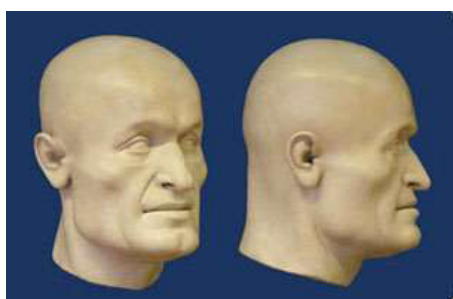
Janus Pannoniust tehát szarkofágba temették, és nem temethették a pécsi székesegyház altemplomába kettős sírba. Történetesen Zsámboki János szerint „(E[gytemes] P[hilologiai] K[özlöny] XII 772. oldal) estque apud D. Joannem Quinqueecclesiis sepultus” Valószínűleg a bazilika Kerr. Szt.János (később Fájdalmas Szűzanya) kápolnáját és nem a Székesegyház melletti Ker Szt Jánosról elnevezett tempolomot kell értenünk. V. ö. Koller, prolegomena, 88, 94, 129, 148 lk.” -teszi hozzá Huszti József.⁶⁶⁵ Ezenkívül Janus Pannoniust aligha temethették el II. Pál bullájával, mert őt nem II. Pál, hanem II. Pius nevezte ki pécsi püspökké 1459 november 5-én,⁶⁶⁶ és így az ő bullájával temették volna el, de semmi esetre sem II. Páléval. Janus ugyanis II. Pius 303. 322. és 323. epigrammái tanúsága szerint nagyra becsülte.⁶⁶⁷ II. Pálról ugyan 1465-ös követjárása kapcsán eleinte kedvezően ír epigrammaiban.⁶⁶⁸ II. Pálnak azonban hamarosan megromlottak a kapcsolatai a humanistákkal, akik Rómában 1468-ban összeesküvést is szőttek ellene. Ritoókné Szalay Ágnes szerint Gregor von Heimburg nyomán⁶⁶⁹ Janus 328, 329, és 330.⁶⁷⁰ számú epigrammaiban rosszmájúan becsméri, és így aligha hordozta magával a bulláját, hogy azzal temessék. Huendler Vitus karmelita, korábbi pécsi segédpüspök azonban éppen 1465-ben otthagyta Pécsset, és Beckensloer nagyváradi püspök joghatóságába szegődött.⁶⁷¹ Így Janus Panniusnak zászlósúri elfoglaltsága miatt más segédpüspökre volt szüksége, és így azé lehetett II. Pálnak a pécsi székesegyház altemplomában 1991-ben talált bullája.

Ezenkívül azt is hozzá kell tennünk, hogy az anthropológusok szerint a szóban forgó Pécssett talált csontváz 40-46 éves volt, amikor meghalt. Ezzel szemben Janus 38 éves korában távozott az élők sorából. Ezért a Pécssett talált csontváz életkora valójában nem egyezik meg Janus Pannonius-szal.

A sírból rekonstruált fej továbbá mindennek kinéz, de aligha költőnek; s legkevésbé sem négy, vagy öt nyelven beszélő lángésznek, mint maga Kustár Ágnes megírta: „most sokan csalódottan vagy kételkedve szemlélik humaista költőnk”[-nek gondolt fej] „kissé erőteljes, sőt kissé durva arcvonásait.”⁶⁷² (15.f kép). Valójában a rekonstruált fej profilja (15.g kép) teljesen elüt Janus Pannoniusnak Bécsben őrzött Plautus kéziratában (15.h kép ÖNB Cod 111 fol 1) levő arcélétől, ami kizárja, hogy az 1991 március 22-én a pécsi székesegyházban talált koponya Janus Pannonius koponyája lett, vagy lehetett volna.

15.f kép

15g kép

15h kép

⁶⁶⁵ Huszti József: Janus Pannonius, Pécs 1931, 409-410 oldal, 71. lábjegyzet.

⁶⁶⁶ Conradus Eubel: Hierarchia catholica medii aevi, II. kötet, Regenbergianae 1901, 219. oldal.

⁶⁶⁷ V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 303. De Aenea Pio summo pontifice, 196-7 oldal; 322. De Pio pontifice maximo qui obiit in expeditione contra Turcos 206-209 oldal; 323. Epitaphium Papae Pii II. 208-9. oldal.

⁶⁶⁸ op.cit. 327. De Paulo summo pontifice 210-211 oldal.

⁶⁶⁹ Ritoókné Szalay Ágnes: Janus Pannonius és II. Pál pápa in: Jankovics József (szerk.) „Nem súlyed az emberiség!” 245. oldal.

⁶⁷⁰ V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 328. De Paulo summo pontifice; 329. De eodem; 330. Ad eundem 210-213. oldal.

⁶⁷¹ T. E.: Huendler Vitus, Magyar Katolikus Lexikon, V. kötet, Budapest 2000, 91. oldal.

⁶⁷² Kustár Ágnes: Janus Pannonius arckonstrukciója. „Melyik az igazi?” Élet és Tudomány 2009, 51-52. szám, 1643. oldal.

Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy az Ovetari kápolnában Szent Kristóf falképén az oszlop mellett álló vörös kalapos személynek kifejezetten fekete a haja (15.a kép), ami szintén kizárja, hogy Janus Pannonius ábrázolása lehetne.

15.a kép

16. kép

16.a1 kép

16.b1 kép

Janus Pannonius azonosításához a falképen éppen abból kell kiindulni, hogy Janusnak meglehetősen szőke haja volt,⁶⁷³ s úgy látszik, hogy az egész kompozíción csak két világosabb hajú ifjút találhatunk. Az egyik a kompozíció bal oldalán, Szent Kristóf vértanúságánál, Mantegna önarcképének megfelelő helyet kapott, az arcéle azonban jellegzetes, kissé pisze orrvégével nem egyeztethető meg a magyar költő ábrázolásával a bécsi Plautus codexben s a velencei Szent György-képen. Ezenkívül nincsen olyan hosszú nyaka, mint Janusnak (16. kép). A másik világosabb hajú ifjú fönt a (nekünk) jobb oldali ablakból hajol ki a falfestménynek talán éppen a legjobban fönmaradt részén. Ennek az ifjúnak háromszögletű arcéle, szemöldökívei s fejalakja (16.a1 kép) általában megegyezik Janus Pannoniusnak a az Albiban őrzött Strabon fordítás Anjou Renét is ábrázoló minitúráján található ábrázolásával (16.b1 kép), s hajviselete pedig félreismerhetetlenül a Plautus codex képével vág egybe (16.c kép). Ezenkívül mind a három ábrázoláson ugyanazt a vékony elnyújtott nyakat találjuk, ami Zsámboky János szerint megkülönböztette Janus Pannoniust.⁶⁷⁴

A legmeglepőbb talán az, hogy az Ovetari kápolnában ábrázolt szóban forgó fej alkata alapján megegyezik Janus Pannoniusnak az Ernst-gyűjteményben volt ábrázolásával, (16.d kép). annak ellenére, hogy az meglehetősen gyatra ábrázolás, s úgy gondolják, hogy csak a XVIII. században készült⁶⁷⁵ Mindazonáltal a szemek vágása, az orr alakja és a fej körvonala eléggé megközelíti egymást. Ez arra vall, hogy az Ernst gyűjteményhez tartozó ábrázolás jobb Janus arcképen alapulhatott, s az azon megjelenő bajusz és szakáll nem szükségképpen rontja megbízhatóságát és hitelét, mert Janus nagybátyjának, Vitéz János primásnak is bajusza van síremlékén, jóllehet Vitéz Jánosnak nincs még bajusza korábbi arcmásain .Az Ovetári kápolna falképén a szóban forgó szőke hajú ifjúnak az arcvonásai megegyeztethetők még Janus Pannoniusnak a pécsi székesegyházi kőtárban levő szoborfejével, (16.d kép) ha azt megfelelő irányba fordítjuk.

Janus Pannonius előbbieken adott azonosítását az Ovetari kápolna falfestményén megerősíti, hogy az ablakban közvetlenül mellette álló ifjú arcvonásai jellegzetes görbe vonalú orra arcélével és kerek arcával (17.a kép) világosan fölismerhetők Galeotto Marzio arcmásán ifjabb Vitéz János Pontificaléjában (17.c kép), a két ábrázolás közt levő 30 év különbség ellenére is. Természetesen sokkal nagyobb a megegyezés Galeotto Marziónak az ovetari kápolnában és a bécsi Szent Sebestyén-képen levő arcmása között(17b. kép), hiszen az utóbbi kettő között az időbeli távolság mindössze

⁶⁷³ Janus Pannonius munkái latinul és magyarul, Budapest 1972, 312-313. oldal.

Husztai József: Mantegna és Janus Pannonius, Századok 1926., 614. oldal.

⁶⁷⁴ „Habitó totius corporis satis tenui ac modico facie liberali et candida, collo non nihil oblongo” Iani Pannonii deinde Episcopi Quinqueecclesiarum facti lusu quidam et epigrammata nunc primum inventa et excusa opera Ioannis Sambuci Tirnaviensis Pannonii. Padua 1559. Zsámboky levele Lezentius Marianusnak a kiadvány első oldalán.

⁶⁷⁵ ibidem 169. oldal és 172. oldal 2. számú kép.

mintegy öt esztendőnyi lehetett. Galeotto Marzio, aki heliodinamizmusával megelőzte Kopernikust a heliocentrikus világkép hirdetésében,⁶⁷⁶ Janus Pannonius legjobb barátja volt, ami világos a költő verseinek és levelezésének még felületes olvasásából is.

17.a kép

17.c kép

17.b kép

18. kép

Galeotto Janus-szal való barátsága révén először 1460-61-ben járt Magyarországon. 1465-ben, mikor kieszközölte a pozsonyi egyetem alapítólevelát II. Pál pápánál.⁶⁷⁷, Galeottót ismét hazánkba hozta, hogy „a tudatlanokat oktassa, s a szomorúakat felvidítsa s magát pézzel megszedje,” s itt a magyarországi renaissance egyik legfontosabb személyiségévé vált. Galeotto Kopernikust megelőzve megírta, hogy a nap a bolygók között középen helyezkedik el, s bolygók csatlósként követik.⁶⁷⁸

Az a tény, hogy Mantegna Janust és Galeottót az Ovetári kápolnában közvetlenül egymás mellett ábrázolta, nem csak kölcsönösen megerősíti azonosításukat, hanem barátságuk révén jellemzi is őket,

⁶⁷⁶ Prof. Miskolczy Gyula: Galeotto Marzio. Enciclopedia Italiana, XXII. kötet, Róma 1934, 471. oldal; Benedek Marcell (ed.): Magyar irodalmi lexikon, I. kötet, Budapest 1963, 377. oldal.

⁶⁷⁷ II. Pál pápa 1465. május 19-én adta meg az engedélyt a pozsonyi egyetem fölállítására, amikor Janus Pannonius követként Rómában tartózkodott.

Lásd: Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I. kötet, Budapest 1966, 690. oldal (ahol Császár M.: Az Academia Istropolitana, Pozsony 1914, 101-104. oldalát idézi). Széchy Dénes 1465. február 1. napján halt meg. Janus Pannonius Rozgonyi János erdélyi vajdával, 300 lovassal és 20 000 magyar arannyal február 20-án indult el követségére Budáról. Április 9-én volt Velencében, ahol a dogéval is beszélt, majd Ferrara és Firenze érintésével május elején ért Rómába. Ott május 15-én megkapta Vitéz János primási kinevezésének megerősítését, s május 19-én az egyetem fölállításának engedélyét. Janus követsége május 28-án hagyta el Rómát, és június 27-én volt megint Velencében. (Fraknói Vilmos: Mátyás király magyar diplomatai. Századok 1899, 774-779. oldal.)

⁶⁷⁸ „Galeotto, már a Filelfo-vita-iratban is [Invectivae in Franciscum Philelphum. Ed Ladislaus Juhász, Lipsiae MCMXXXII, p15], de még részletesebben a De doctrina promiscua-ban, Lucanusra hivatkozva hangsúlyozza, hogy „a nap erős sugaraival a csillagokat járásukban megátolja és állással késlelteti.” Ez azt jelenti, hogy a csillagok járását a nap a saját fizikai erejével kormányozza. Ugyanazt jelentik e sorok, mint Janus Guarino-dicsénetében az, hogy a nap „a csillagok ura [dominus astrorum 923. sor]”, vagy amit -időben Janus éneke és Galeotto vitairata között – Regimontanus írt Bianchinihez szóló levelében, hogy t.i. „a csillagok a naphoz vannak láncolva.” Ezt a kifejezést Galeottónál is megtaláljuk, aki a De doctrina promiscua-ban Martinus Capella és Vitruvius nyomán kiemeli, hogy a Venus és a Mercurius nem tudnak két konstellációnál nagyobb távolságra eljutni a naptól, minthogy „nem tudni mely hatalomnál fogva, hozzá vannak láncolva.”

Nagy Zoltán: „A Nap diadala a Mátyás Kálvária talpazatán”, Filológiai Közöny 1968, 3-4. ünnepi szám a 60 éves Kardos Tibor tiszteletére, 452-453. oldal.

Sed cum Sol, cui aurum dedimus et unde initium sumpsimus, *medium inter planetas locum obtineat*, expulsa Platonis Aristotelisque sententia qui statim supra Lunam locaverunt, rector et gubernator omnium est. Nam Luna nihil profecto luminis, nisi a Sole menstruis motibus receperit, habet, et Venus et Mercurius numquam ab eo duobus signis abesse possunt, quasi imperio quodam catenati; *fidissimi Solis comites esse noscuntur*, ita ut precedant quandoque et sequantur aliquando. Tres autem superiores, Saturnus Iuppiter Mars, nutum Solis verentur: non enim ex opposito esse possunt. Nam hoc certissimum est: Saturnus Iuppiter Mars, oppositi Soli, sunt retrogradi; quod et Lucanus non tacuit, cum de Sole ait: „radiisque potentibus astra – ire vetat, cursusque vagos statione moratur.” Galeotto Marzio da Narni: Varia dottrina (De doctrina Promiscua), Mario Frezza kiadásában, Nápoly 1949, 91. oldal, 2. 112 sor.

a közmondásnak megfelelőleg: „madarat tolláról, embert barátjáról ismerni meg.” (18. kép) Azt is megfigyelhetjük, hogy Janus és Galeotto a náluk föltehetően némileg idősebb személyt előbbre engednek az ablakban a falképen (19.a kép). Ennek a személynek a hosszú hegyes orra, s orrvonalát folytatón rézsútos homloka meglehetősen emlékeztet Galeotto mesterének, veronai Guarinónak az arcélével Mattheus de Pastis aláírt érmén⁶⁷⁹ (19.b kép). Guarino a bizánci egyetemen tanulta a görög szerzők csodálatát,⁶⁸⁰ amit azután oly sikerrel ültetett Janus Pannonius lelkébe. Veronai Guarino azonban éppen 80 éves volt 1454-ben, amikor Mantegna az Ovetári kápolna festésébe kezdett. Így a Janus Pannoniusszal és Galeottóval együtt az ablakban ábrázolt sokkal ifjabb személy csak Guarino fia lehet, Battista Guarino, aki Janusszal gyakorlatilag élete végéig barátságban maradt.

19.a kép

19.b kép

Mantegna és Mátyás király

A vatikáni könyvtár Codex Barberini Lat. 4423 számú kézirata 73. (más számozással 75.) levelének hátoldala (20. kép) mutatja annak a falfestménynek a rajzát,⁶⁸¹ amely eredetileg **Mátyás királyt ábrázolta lóháton**, és amely Balogh Jolán szerint a középkori és renaissance Róma főterén, a Piazza dei Fiori-n volt látható az egyik ház falán, a Via del Pellegrino torkolatánál. Giulio Mancini, aki látta még az eredeti falfestményt 1619-1621-ben, azt is följegyezte, hogy azt szintén Andrea Mantegna festette.⁶⁸² A képen látható angyal hordozta fölirattáblák (21.a és 21.b kép) is megerősítik ezt mert ezek, úgy látszik, egy időben tipikusan Mantegna stílusához tartoztak, amint azt a mantuai Camera dei Sposi-ban láthatjuk⁶⁸³ (21.c kép). Ez a mantuai tábla arra mutat viszont, hogy a római felirattáblák is nyilván hasonlóan aranyszínűek voltak az ég kék hátterében, és ebből érezhetjük a római falkép egykori szép színösszhangját.

⁶⁷⁹ Geirge Francis Hill: A Corpus of Italian Medals, London 1930, II. kötet, Plate 29 no 158; cf.: I. kötet, [38.] oldal.

⁶⁸⁰ „...mindez aligha választható el a keletrómai császárság, Bizánc bizonyos gyakorlatától. A Konstantinápolyban görögül tanuló Guarino úgy vallja, hogy mesteréről, a „nagyszerű filozófustól”, Manuel Khrüszolorasztól tanulta a tettek mindenk fölötti tiszteletét” Kardos Tibor: Janus Pannonius hivatástudata és költészete. Kardos, V. Kovács: Janus, op. cit. 19. oldal.

„A Costantinopoli remese cinque anni (1403-08) e dopo brevi fermate nel viaggio di ritorno a Scio a Rodi ripatrio nel 1409” Prof. Remigio Sabbadini: Guarino di Verona. Enciclopedia Italiana, XVIII. kötet, Róma 1933, 27. oldal.

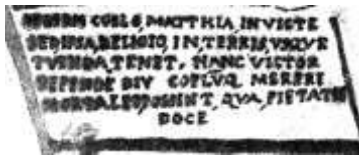
⁶⁸¹ Balogh Jolán: Mantegna magyar vonatkozású portréi. Századok 1925, II. tábla a 244. oldalnál.

⁶⁸² Balogh, A művészet Mátyás király udvarában, Budapest 1966, I. kötet 707. oldal.

⁶⁸³ Ettore Camesasca: Mantegna, London 1981, 45. oldal.

21.a kép

21.b kép

21.c kép

Ugyancsak Mantegnára üt a ló ábrázolása is, mert ugyanilyen lóval találkozunk Mantuában készült Diadalmenet sorozatán (22.a és b kép). Ezenkívül a falfestmény eredeti fölirata közvetve szintén bizonyítja, hogy azt Mantegna festette. Jóllehet ennek a föliratnak a szövegét már többször kinyomtatták,⁶⁸⁴ eddig azonban senki sem vette még észre, hogy az versben van, mégpedig disztichonban. A vatikáni könyvtár kéziratába másolt szövegben az oxfordi egyetem szakértőjének, John Sparrownak véleménye szerint⁶⁸⁵ valójában pusztán három kisebb hiba van. A versformába szedett szöveg a hibák nélkül a következő:

22.a kép

22.b kép

Deberis coelo, Matthi(a) invicte,
religi(o) in terris usque tuenda tenet;
hanc victor defende diu coelumque mereri
mortales possint qua pietate doce.

Véled az égnek adós, Mátyás, diadalmas, a föld, de
éppen a vallás tart fogva e földön, alatt.
Óvd ezt győztesen, és a halandóknak te mutasd meg,
hogy mily erénnyel kell végül elérni a mennyt.

Tartara te cupiunt, sed te sibi vendicat aeter,
ips(a)⁶⁸⁶ adeo virtus, rex bone, cara tu(a) est.
Dum neq te sperant in ea regna nec astra exposcunt
imperio terras inter utrumque rege.

Vágyik rád a pokol, de a mennyek ugyancsak akarnak,
mert a te virtusod oly drága nekik, kegyes úr.
Míg ama lenti vidék s a nagy ég csak várja a jöttöd,
Addig a kettő közt légy te – a földeken – úr.

(Kőrösi Imre műfordítása)

-- | - - | - - | - - | - v v | - v
Debe | ris coe | lo, Mat | thi(a) in | victe, sed | ipsa
- v v | - - | - | - v v | - v v | v
religi | (o) in terr | is | usque tu | enda te | net;

⁶⁸⁴ Fraknói Vilmos: Eugene Münzer követve in: Szilágyi, op. cit. IV. kötet 672. (és 219.) oldal. Umberto Gnoli: Facciate graffite e dipinti in Roma. Il Vasari IX. 1938, 34-35. oldal. Florio Banfi: Ricordi Ungheresi in Italia. Studi e documenti italo-ungheresi della Regia Accademia d'Ungheria di Roma. Annuario 1940-1941, 249-251. oldal. Balogh, op. cit. I. kötet 707-708. oldal.

⁶⁸⁵ Ezúton szeretném megköszönni szíves segítségét.

⁶⁸⁶ Ez a szó a kéziratban erősen romlott. Gnoli „DIPO”-nak olvasta.

- - | - - | - √ √ | - - | - √ √ | - -
hanc vict | or de | fende di | u coe | lumque me | reri

- - | - - | - | - √ √ | - √ √ | -
morta | les pos | sint | qua pie | tate do | ce.
- √ √ | - √ √ | - - | - √ √ | - √ √ | - -
Tartara | te cupi | unt, sed | te sibi | vendicat | aeter,
- √ √ | - - | - | - √ √ | - √ √ | -
ips(a)⁶⁸⁷ ade | o virt | us, | rex bone, | cara tu | (a) est.
- √ √ | - - | - - | - √ √ | - √ √ | - √
Dum nequ(e) | te spe | rant pos | cuntqu(e)⁶⁸⁸ ea⁶⁸⁹ | regna nequ(e) | astra,
- √ √ | - - | - | - √ √ | - √ √ | √
imperi | o ter | ras | inter ut | rumque re | ge.

A vers értelmét így fordíthatjuk magyarra:

Az ég kíván, legyőzhetetlen Mátyás,
de maga a vallás tart a földön, hogy védjed.
Védelmezd, győzedelmes, sokáiglan és tanítsd a halandókat
kegyességre, amivel az eget kiérdemelhetik.

Az alvilág vágya Rád, de az ég követel magának,
hiszen virtusod, Jóságos Király, annyira értékes.
Midőn tehát sem az alvilág, sem a csillagvilág
se nem remél(het), se nem követel(het)
a kettő között parancsoddal uralkodjál a földön.

Ezeknek a disztichonoknak a versformája azonos Janus Pannoniusnak elégiai dalaival John Sparrow szerint⁶⁹⁰ és a kozmikus ellentétek a hasonlataiban is tipikusan az ő stílusához tartoznak, amint azt már Mantegna dicséretéről írott elégiájában is láthattuk: „arcunk élni fog századokon át eltemetésünk után is” s „ámbár a földkerekség roppant távolságai választhatnak el egymástól, egymás kebelén lehetünk”.⁵⁶ Ezért nincs okunk kételkedni abban, John Sparrow szavai szerint,⁶⁹¹ hogy ezt a verset Janus Pannonius írta. Ezt az is megerősíti, hogy a kép eredetileg Róma főterénél állott, s így az országnak nyilván a legnagyobb költőjére bízták a föllirat szövegét. Mindez tehát azt jelenti, hogy itt ezideig valójában föl nem ismert Janus Pannonius-költeményre bukkantunk. Az a tény viszont, hogy a szóban forgó római falfestmény viszonylag hosszú fölliratát Janus Pannonius költötte, nemcsak azt mutatja, hogy annak elkészültében a pécsi püspöknek lényeges része volt, hanem azt is, hogy annak megfestésével Janus aligha bízott meg mást, mint régi jó, jóformán az egyetemről ismert barátját, Mantegnát. Tehát ez is megerősíti, hogy ez a római falkép Mantegna műve volt, és ez egyúttal új, eddig ismeretlen fejezetet nyit Mantegna és Janus Pannonius kapcsolatának és együttműködésének történetében.

⁶⁸⁷ Ez a szó a kéziratban erősen romlott. Gnoli „DIPO”-nak olvasta.

⁶⁸⁸ Ez a szó a kéziratban a sor végén levő „ASTRA” szó után következik és azt Gnoli „EXPOSCUNT”-nak olvasta. John Sparrow úgy találta, hogy az „EX” téves hozzátoldás, s hogy a „QU” betű hiányzik a szó végéről.

⁶⁸⁹ A kéziratban „FA” áll, de azt mindenki „EA”-nak olvassa, mert a latinban nincs „FA”.

⁶⁹⁰ John Sparrow szerint „The metre is elegiac couplets” (Oxfordban) 1982 szeptember 29-én kelt levele.

⁶⁹¹ John Sparrow: „I see no reason to doubt the attribution to Janus Pannonius” ibidem

A falképen volt Janus vers természetesen megadja a freskó festésének terminus post quem non-ját a pécsi püspök Medvevárott 1472. március 27-én történt halálában.⁶⁹² Korai keletkezési időre látszik vallani Mátyás királynak legalábbis a meglevő vázlaton látható rendkívül fiatalos megjelenése. A falkép terminus ante quem non-ját az határozza meg, hogy az ábrázoláson a király kardjával az égből levő sárkányt darabokra szabdalja, ami kézzelfoghatóan a magyar királyoknak a koronázási dombon lóháton végzett kardvágási szertartására utal (23. kép), amikor is az újonnan megkoronázott király kardjával a négy világtáj felé sújt.⁶⁹³ Ezen ábrázoláshoz igen hasonló Topuszkói György az 1490-es években Budán készült misekönyvében Szent György harca az égből tekerdő sárkánnyal, ami különleges magyar ikonográfia (24.a kép). Ebben a felfogásban ugyanis úgy értelmezték, hogy a látóhatár körül tekerdő „napfogyatkozást okozó” sárkányt⁶⁹⁴ (24.b kép), mint a gonosz jelképét rontják meg illetéknéppen, hiszen a sárkányos lovagok avatása is közvetlenül megelőzte a kardvágási szertartást a koronázási dombon.⁶⁹⁵

⁶⁹² Rózsa György: Janus Pannonius siremléke. Kardos, V. Kovács, op. cit. 209. oldal. Zsámboky is írta a jegyzetben idézett bevezető levelében, hogy Janus „in exilium missus, cum quadragesimum octavum aetatis annum attigisset in Medvevára, prae dolore animi e vivis discessit...”

⁶⁹³ 1490 szeptember 21-én, Bonfini szerint, (valójában 18-án) II. Ulászló koronázása során Székesfehérvárott az eskütétel után „fenséges királyi ruhában, Szent István palástjában, fején koronával csodás látványt nyújtott. Amikor a szent jelvényekkel felövezték, nem tudta könnyeit visszafojtani. A gyűlés végeztével visszafelé indult (föltehetően lóháton), a külvárosi dombon megragadta a meztelen kardot, amelyet (a temesi gróf Kinizsi) Pál vitt előtte, az ország védelmében háromszor megrázta napkeletre és napnyugatra, azután délre és északra, és az előírás szerint a kijelölt consul a Mars mezei oszlopnál lándzsáját szokta volt elhajítani a világrészek felé” (Kulcsár Péter fordítása Katona Tamás kiadásában: A (Szent) Korona kilenc évszázada, Budapest 1979, 181. oldal).

Bonfini 4.10.126-127: Cum in habitu regiae maiestatis et coronatus in pallio divi Stephani esset, mirabile de se spectaculum exhibuit. Dum sacris insignibus initiabatur nunquam se lacrymis abstinere potuit. Soluta concione reversus, haud procul in suburbii tumulum accepto stricto gladio, quem Paulus praeferebat ad solis exortum et occasum, item ad meridiem et septentrionem pro defensando regno ter eo vibrato bellum ex more interminatur: Romanamque consuetudinem imitatus cum apud columnam campi Martii in partem futuri belli consul hastam iacere consuevisset.” Antonius Bonfinius: Rerum Hungaricarum decades. Decadis IV. Liber X, Francofurti 1581, 681. oldal.

I. Fogel, B. Iványi, L. Juhász kiadásában Tomus IV. Budapest 1941, 202. oldal 125-127. szám (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum).

⁶⁹⁴ Mátyás király az égből levő sárkánnyal való küzdelmének a képzőművészetben alighanem csak egy párja van, Ropuszkói György zágrábi püspöknek a misekönyvében, amit, mint látni fogjuk Budán díszítettek. Azon Szent György harcol az égből levő sárkánnyal (Domanovszky: Magyar művelődéstörténet II. kötet, 409. és 655. oldal). Ez az égből levő sárkány úgy látszik magyar ikonográfiai különlegesség volt. Az állatövön belül az égből átfogó nap- és holdfogyatkozást okozó sárkány elméletét megtalálhatjuk Georgius de Purbach „Theoricae novae planetarum,” című könyvében, amit már 1472-ben kinyomtattak.

de Purbach V. László magyar királynak volt a csillagásza, és különböző csillagászati munkákat írt Vitéz János számára. Ezek közül fennmaradt a „Canones pro compositione et usu gnomonis geometrici pro reverendissimo domino Iohanni (Vitéz) archiepiscopo Strigoniensi compositi” és a „Tabula eclipsisium seu Tabulae Varadiensis.” Mindez valamint az a tény, hogy nevét általában „de Purbach” illetve „Purbachius”-nak írta, arra vall, hogy ő valójában a Fertő-tó mellett lévő Purbachon (másként Fekete-városon), Sopron megyében született. „Theoricae novae planetarum” című műve, amit Budán kötöttek be, még kézirat formában fennmaradt Vitéz János csillagászati könyvei között a krakkói egyetem könyvtárában: Bibl. Jagell. Rsp. 599.

Lásd: Csaba Csapodi: The Corvinian Library, Budapest 1973, 314. oldal, 495., 496., 497. szám. Erhard Ratholt 1482. évi velencei kiadásában Iohannes de Sacrobosco és Regiomontanus művével egybekötve de Purbach „Theoria draconis lunae a 40. levélen van. (v.o. 16., 17.31 levél” a ventre draconis).

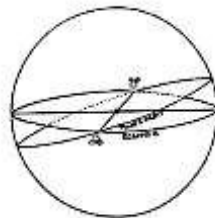
⁶⁹⁵ A Sárkányrend 1408. december 12-én kelt oklevelében Zsigmond király a következőket írta: „arra fogunk törekedni, hogy Magyarország más következő királyai is e mondott társaság jelvényét koronázásuk alkalmával vegyék fel és nyerjék el, és hogy e királyok a korona elnyerésére és az ország törvényeinek és szokásainak megtartására teendő eskü letétele alkalmával maguk is jó lélekkel esküt tegyenek és fogadalmat, hogy e társaságot minden szabályában és cikkelyében megtartják és megerősítik.” (Baranyai, op. cit. Századok 1926, 580. oldal.) Nyilván ezért előzte meg az eskütételt a koronázások alkalmával az úgy nevezett „aransarkantyús lovagok” avatása, akik tehát eredetileg és tulajdonképpen sárkányos lovagok voltak, amint ez kitűnik 1916. évi érmükből is. Történetesen Bonfini följegyezte, hogy például Mátyás koronázásakor 1464 március 29-én (Multos eo die viros equestris ordinis dignitate donavit, Bonfini 4.1.7) és II. Ulászló koronázásakor

23. kép

24.a kép

24.b kép

Ez az értelmezés különben koránt sincs alapvető ellentmondásban az újabb közjogi tankönyvekben találhatóakkal, amelyek szerint az új király „koronázási dombra lovagolván, onnan a világ négy tája felé Szent István kardjával négy keresztvágást tesz, jeléül annak, hogy a hazát bárhonnán jövő ellenségtől megvédelmezi.”⁶⁹⁶ A gonoszt jelképező sárkány rejlett ugyanis a haza ártalmára törő minden támadásban.

Ezért alig lehet kétséges, hogy Mantegnának római falképét, amin Mátyás király lóháton kardjával az égbe sújtott, nyilvánvalóan magának Mátyásnak 1464. március 29-én történt⁶⁹⁷ koronázása ihlette, már csak azért is, mert Mantegna falképén tulajdonképpen éppen angyal helyez koronát Mátyás király fejére, mint a Képes Krónikában Szent László⁶⁹⁸ (25.a kép) és Géza koronázásának látomásában⁶⁹⁹ (25.b kép) és mert a Szent Koronát a Képes Krónika angyali koronának nevezi (OSZK Clmae 404, folio 68^{verso}). Mátyás koronázását megelőzően ugyanis csak 24 évvel korábban volt ilyen szertartás 1440. július 17-én, de akkor I. Ulászló király nem lóháton hajtotta végre a kardvágásokat, hanem egy templomtorony tetején.⁷⁰⁰ Ez tehát a szóban forgó római falfestmény terminus ante quem non-ját 1464. március 29-ére teszi. Az 1359-ben kezdett Képes Krónikában II Géza 1141 február 16-án történt koronázásakor a kardvágásra indulásnak ábrázolása⁷⁰¹ (25.c kép) azonban tanúsítja, hogy a magyar királyok koronázásakor a lovon végzett kardvágás szertartása még az Árpádkorról fönmaradt ősi hagyomány.⁷⁰²

1490 szeptember 18-án (Multi eo die equestris ordinis dignitate donati, Bonfini 4.110.129) a koronázással kapcsolatban lovagokat avattak.

⁶⁹⁶ Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve, Budapest 1907, 39.§ 208. oldal.

⁶⁹⁷ Fügedi Erik: Uram, királyom... Budapest 1974, 230. oldal.

⁶⁹⁸ OSZK, Clmae 404 folio 46^{verso}

⁶⁹⁹ OSZK, Clmae 404 folio 42^{recto}

⁷⁰⁰ Callimachus Experiens (Filippo Buonaccorsi) a következőket írta:

„Tandem sublatus in equum postquam civitatem lustraverit, progreditur extra portam ad divi Martini aedem, turrisque illic altissimam conscendit et quam maxime potest protenso extra turrim brachio, ad quatuor mundi partes nudatum ensem porrigit, quasi undique regnum tutaturus aut certe illius fides et ditionem propagaturus”

Philippi Callimachi (Experientis) De rebus gestis liber I. (Jaques Bongars, szerkesztő): Rerum Hungaricarum Scriptores varii, Frankfurt am Main, 1600, 307. oldal Vladislao, (Bibliotheca Latina medii et recentioris aevi, III. kötet) Varsó 1961, 70. oldal, 8. sor.

⁷⁰¹ OSZK Clmae 404, folio 59^{recto}.

⁷⁰² Nagy Lajos koronázásakor 1342 július 21-én az erdélyi vajda, Széchényi Tamás (Thomas de Széchény) a kardot nyilván éppúgy, ugyanennek az ősi szokásnak megfelelően, s annak a céljából nyújtotta az új királynak. Cf.: Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum, I. kötet, Budapest 1937, 504 oldal, 15-22 sor.

25.a kép

25.b kép

25.c kép

A falkép keletkezését még közelebbről is meghatározhatjuk, mert Janus Pannonius a királyi kancellárián dolgozott⁷⁰³ és az a kormányzók a mai külügyminisztériumok feladatát is betöltötte. Így azután 1465-ben követséget vezetett Pál római pápához, hogy a törökkel folytatandó háború részleteit megtárgyalják, s hogy Vitéz János pozsonyi egyetemére a pápai alapítólevelet megszerezze. Ez utóbbit a pápa Janus római tartózkodása során 1465. május 19-én tényleg ki is állította.⁷⁰⁴ Nyilvánvaló, hogy Mantegna szóban forgó római falfestménye is Janusnak ugyanezen római tartózkodása kapcsán jött létre, mert Janus aligha mulasztotta el, hogy olaszországi útja során régi jó barátjával, akinek dyptichonját otthon őrizte, érintkezésbe ne lépjen.

Mantegna 1488-1490. évi római tartózkodása alatt VIII. Ince pápának dolgozott, és ezért az kizárt, hogy az időtját Mátyás királynak Rómában közhelyen falképet festhetett volna, mert akkor Mátyás, apósa védelmében, majdnem hadilábon állott Rómával.⁷⁰⁵ Mindebből szükségképpen az következik, hogy 1488-1490. évi római tartózkodását megelőzően is volt már Mantegna Rómában. A legvalószínűbb az, hogy az 1468. év első felében, amikor „a művész holléte ismeretlen,”⁷⁰⁶ és ezért Mantegna római Mátyás király-falképét 1468. első felére kell tennünk. Ez az időpont ugyancsak megfelel annak az időszaknak is, amikor Janus Pannonius 1467-től 1469-ig Magyarország főkincstárnoka volt,⁷⁰⁷ s amikor a falfestmény festését könnyen fedezhette. Ezt a keletkezést és föltevést megerősíti, hogy Mantegnanak a mantuai nászházban 1465. és 1474. között festett híres falképein számtalan római és Róma környéki részlet van, beleértve a Teatro Marcello-t (26.a kép),

⁷⁰³ Kubinyi András: Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária és az 1464. évi kancelláriai reform történetéhez. In: Lendvai L. F., Horváth Z. (szerk.). Tíz éves a bölcsészképzés a miskolci egyetemen. 212 p. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 2004. (Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica; IX 1.) (ISBN:HU ISSN 1219 - 543X), 30-31. oldal.

⁷⁰⁴ Fraknói Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1899, 774-779. oldal.)

Balogh, op. cit. I. kötet 690. oldal.

⁷⁰⁵ VIII. Ince meg akarta fosztani Mátyás király apósát trónjától, pedig Anjou René akkor már nem élt. Mátyás támogatta Ferrente királyt, akinek az unokáját Este-i Hyppolitot már korábban magyar primássá tette. Ezen viszálykodások során, amelyek teljesen elfordították Mátyás figyelmét a török háborúktól, Ancona, az Egyházi Állam fő kikötője, 1488. áprilisában fölhúzta a magyar lobogót, ami Raguzának Firenzével való kereskedelmét könnyítette volna meg. (Lásd Hóman Bálint, Szekfű Gyula: Magyar történet, II. kötet 1936. 518., 680. és 682. oldal), amely már az Anjouk korában is fontos volt (Wenzel Gusztáv: Magyar diplomáciai emlékek az Anjouk korában, Budapest 1876, 38. oldal, 36. levél 1372. okt. 22., 317. oldal 146. levél 1379. okt. 5.).

A VIII. Ince és Mátyás apósa közötti ellentét feszültségét a király még halála hetében is érezte, (lásd a ferrarai követ levelét 1490. április 1-jén: Nagy Iván, báró Nyáry Albert: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából. IV. kötet. (Monumenta Hungariae Historica IV. osztály) Budapest 1878. 152-158. oldal (112. levél)) jóllehet Fraknói szerint Mátyás lemondott Anconáról 1489. végén (Szilágyi Sándor (szerk.) A magyar nemzet története, IV. kötet, Budapest 189. 280-281. oldal).

⁷⁰⁶ Caravaglia, op. cit. 84. oldal.

⁷⁰⁷ Balogh, op. cit., I. kötet 695. oldal.

Cestius piramisát (26.b kép), a Nomentán hidat (26.c kép), Claudius vízvezetékét, a palestrinai Fortuna-templomot és II. Pius pápa várkastélyát, a Rocca Piát. Az, hogy Mantegnát annyi római részlet ihlette meg, csak azt jelentheti, hogy időközben Rómában járt, hogy ott Mátyás falképét megfesse. Ugyanerre mutat az is, hogy ugyanazon a mantuai falon levő Mantegna freskó fehér lováról (27. kép) kimutatták, hogy az magyar ló,^{105a} amely aligha került máshogy oda, mint hogy Janus Pannonius gondoskodott arról, hogy Mantegna a magyar királyt, Mátyást Rómában, magyar lovon fesse le.

26.a kép

26.b kép

26.c kép

27. kép

„Pannoniának azon részéről származott, merre a Dráva
Árját s rég nevét a Dunába veszíteni készül”⁶⁷

Árját s rég nevét a Dunába veszíteni készül.”⁷⁰⁸

Janus Pannonius személyével kapcsolatban még két megfigyelést kell tennünk. Egyrészt a későbbi spekulációkkal ellentétben Janust kortársai mind kifejezetten magyarnak tartották, így Veronai Guarino, akinél négy évig tanult, azt írta róla 1453-ban, hogy „észjárásában és nemzetiségére nézve magyar”.⁷⁰⁹ A firenzei Vespasiano Bisticci pedig 1458-ban így szólította meg: „Kegyelmed-e a magyar Janus?”⁷¹⁰ Másrészt Janus azt írta Guarinóról szóló dicsőítő költeményében, hogy

Ezzel kapcsolatban Oláh Miklós azt írta, hogy Janus szülőfaluja „Drazád városától” nem messze volt.⁷¹¹ Tóth István viszont, aki ezt a kérdést 1975-ben vizsgálta, azt állította, hogy Drazád város nem létezik.⁷¹² Az igazság azonban az, hogy helyét Erdődi Bakócz Tamás primás titkárának, Lázár deáknak meglepően gondosan készített térképe feltüntette és pontosan ott, ahol azt Janus Pannonius megjelölte, és ahol egyébként maga Oláh Miklós is megjelölte Drazád városkájának a helyét, mégpedig Baranyának és a Dunántúlnak a legvégső csücskénél, a Dráva torkolatánál (28. kép);⁷¹³ s

^{105a} Ronald Lightbown: Mantegna, Oxford 1986, 415. oldal 20. szám, ahol idézi Luigi Coletti (Ettore Camasca függelékével): La Camera degli Sposi del Mantegna a Mantua, Milano 1959, 56. oldalnál. Janus 300 magyar lóval ment Rómába (cf.: 64. jegyzet), de az, hogy ezt a lovat többször lefestették, arra mutat, hogy híres ló volt, talán éppen Mátyás lova a koronázásánál.

⁷⁰⁸ Me simul hos inter, fatis et sorte Deorum
Pannoniae tellus tenero tibi misit in aevo
Qua mox Danubio mixturus nomen et undas
Pinguia culta secat leni iam gurgite Dravus.*

...S én magam is kit az Isten
s jósorsom küldött hozzád még zsenge koromban
pannon föld ama szép tájékáról, hol a Dráva
átszeli lágyan a szántóföldeket, és már
habját és régi nevét a Dunába veszíteni készül.**

*lásd Zsámboky 1569. évi kiadásában „I. kötet” 11. levél előoldala.

**lásd Janus Pannonius Kiadta munkái latinul és magyarul V. Kovács Sándor Budapest 1972, 442.

oldal 484-488. sor.

⁷⁰⁹ Szentmártoni Szabó Géza: Talányos arcképek, Élet és Tudomány, 2009 51-52. szám, 1645. oldal.

⁷¹⁰ ibidem

⁷¹¹ Tóth István idézi Janus Pannonius genealógiája című tanulmányában Kardos, V. Kovács, op. cit. 67. oldal.

⁷¹² ibidem

⁷¹³ Tabula Hungarie ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigoniensis Cardinalis Secretarium... congesta. Halála után Peter Apianus metszette fába és nyomtatta ki Ingolstadtban, 1528-ban.

ugyanott jelölte meg legalább hét másik, 1644-ig kiadott térkép.⁷¹⁴ Drazád különben Drávaszádnak, ami úgy látszik a Dráva torkolatát jelentette, lehetett a változata vagy inkább eltorzulása.⁷¹⁵

Ez tehát azt jelenti, hogy nincs jogunk kétségbe vonni Oláh Miklós tanúbizonyságát, akit ez a kérdés nemcsak mint korának egyik legnagyobb magyar humanistáját érdekelte, hanem aki mint Szathmáry György pécsi püspöknek (1505-1521) korábban titkára,⁷¹⁶ ebben a kérdésben nem tévedhetett, hiszen Janus is pécsi püspök volt, Drazád ugyanabban a vármegyében feküdt, mint Pécs, s a Dráva torkolata Pécstől csak 80 kilométerre fekszik.

28. kép

Ezenfelül Oláh Miklós, mint a Hunyadiak rokona, a Garázda-Szilágyi-Hunyadi atyafisághoz tartozott, mint maga Janus Pannonius is, akinek idősebb kortársaival még beszélhetett. Oláh Miklós versében meg is mondja, hogy Janus rokona. „Pannonii mei”.⁷¹⁷ Ezért Oláh Miklós nyilvánvalóan jobban ismerte ezen oly híressé vált atyjafiának szülőhelyét, mint akármely XX. századbeli kutató. Egyébként Bonfini szerint „...Magyarország esetében jelenleg a Duna és a Dráva közére teszik mindkét Pannoniát: ...quamvis Ungarie ratione utramque Pannoniam inter Dravam et Danubium nunc collocant.”⁷¹⁸ Ezért Janus nem lehetett volna Pannonius, hacsak a Dunántúlon nem született, és ott írt a mandulafáról éneket.

Facsimile kiadásban megjelent Nemes Klára Cartographia Hungarica I. 1. számú térkép. - Nicolaus Olahus: Hungaria-Athila (C. Eperjesy és L. Juhász kiadásában, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum) Budapest 1938, 7. oldal (4, 6, 4, 12).

⁷¹⁴ Nemes Klára idézett kiadásában a 2. számú térkép 1567-ből, a 3. számú 1570 körüli időből, a 4. számú 1579-ből, az 5. számú 1585-ből, a 6. számú 1626-ból, a 7. számú 1647-ből és a 8. számú 1664-ből. „Eszék, Hagymás és Drá(va)szád városokban” Magyar Katolikus Lexikon, Valkó Vármegye.

⁷¹⁵ „Eszék, Hagymás és Drá(va)szád városokban” Magyar Katolikus Lexikon, Valkó vármegye.

Györfly György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza, I. kötet, harmadik kiadás, Budapest 1987, 225. oldal, valamint „Bács vármegye a XIV. század elejéig” és „Baranya vármegye a XIV. század elejéig” térkép „Drvaszád”-ot jelöl meg a Dráva Dunába való torkolatánál.

⁷¹⁶ Petrovich Ede: „A pécsi Káptalani Levéltár épületének története.” A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1963. Pécs 1964, 177.

⁷¹⁷ Vitéz János anyja és Janus Pannonius nagyanyja Tóth István szerint Garázda-leány volt, viszont Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet szintén a Garázda-nemzetségből való volt, hiszen a Garázdák címerét, vagy annak változatát használta a horogszegi Szilágyi család. Oláh Miklós szerint nagyanyja Hunyadi János nővére volt. Ezt Karácsonyi János azzal cáfolta, hogy Hunyadi 68 éves lett volna 1456-ban (Az oláhországi (havaselvi) vajdák családfája. Századok 1910, 191-192. oldal). Karácsonyi érve azonban meglehetősen valószínűtlen, mert a XV. század hadviselése aligha hagyott valakit aktív hadvezérnek 68 éves korában a lovaglás, de különösen a páncél súlya miatt.

cf.: Olahus: Hungaria, op. cit. 21. oldal, 12, 7; Nicolaus Olahus: Carmina (I. Fogel és L. Juhász kiadásában, Lipce 1934, (Bibl. Script. Medii Recentisque Aevorum) 18. oldal, 24, 16; 10. oldal 19, 37-40.

⁷¹⁸ Bonfini, op. cit. Tomus I. Lipce 1936, Liber I. 288, (27. oldal).